

INSTITUTIONEN FÖR GLOBALA STUDIER

Papperslösa kvinnors politiska delaktighet

Om utrymmet för individen att vara politisk när hon är utesluten ur den politiska gemenskapen.

Masteruppsats i mänskliga rättigheter, 30 högskolepoäng

Vårterminen 2016

Författare: Sanna Isemo

Handledare: Peter Johansson

ABSTRACT

Human rights apply to all individuals, regardless of nationality or legal status. However, in practice, people living as undocumented – without a residence permit in the state where they are situated – seems to be regarded as an exception when it comes to human rights. As a result of a public debate on undocumented persons' social rights, certain rights as the right to health care and abused women's right to protection, have been strengthened in recent years in Sweden. Something that has not been discussed as much is undocumented women's access to political rights.

This paper takes a starting point in the paradoxical situation of undocumented women – simultaneously included and excluded from the society. The aim is to examine to what extent the individual can be political when she is excluded from the political community, and how it affects the ability to make use of the political rights. The study is primarily based on interviews conducted during the spring of 2016, with undocumented women and representatives from civil society who are in contact with undocumented women. The study focuses on undocumented women in Sweden, especially in Gothenburg.

With help of Nicholas P. De Genova's theoretical concept *deportability* and Nancy Fraser's theories on justice, the essay discusses a number of key barriers for undocumented women's political participation. At the same time, the essay proposes that the boundaries of the political community are not permanently fixed or given by nature, but may be subject to negotiation. With the support of Iris Marion Young's ideal of deliberative democracy and theories on *becoming-able to* and *being-political* (inspired by Anne McNevin) the essay reveals opportunities for political participation for undocumented women. In the proposals on how to strengthen undocumented women's political rights, the civil society plays an important role but the state remains the main duty bearer.

Nyckelord: papperslösa kvinnor, utvisningsbarhet, politisk delaktighet, Young, Fraser.

Antal ord: 19 499

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ABSTRACT	2
1 Inledning.....	6
1.1 Problemformulering	6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	10
1.3 Avgränsningar	10
1.4 Definitioner av relevanta begrepp	11
1.4.1 Papperslös/ papperslöshet.....	11
1.4.2 Politisk delaktighet	12
1.5 Disposition.....	13
2 Metoddiskussion.....	14
2.1 Val av metod	14
2.2 Utformning av teoretiskt ramverk	15
2.3 Intervjuer	15
2.4 Tolkning och analys av material.....	17
2.5 Kompletterande källor och källkritik.....	18
2.6 Forskningsetisk diskussion.....	19
3 Tidigare forskning och teori	21
3.1 Papperslöshet – ett paradoxalt tillstånd	21
3.2 Papperslösa som politiska aktörer	23
3.3 Gränsdragning för den politiska gemenskapen	25
3.4 Politisk delaktighet och representation.....	27
3.5 Teoretiskt ramverk	29
3.5.1 Hinder för politisk delaktighet.....	29
3.5.2 Möjligheter till politisk delaktighet	30
4 Resultat och analys	31
4.1 Hinder för politisk delaktighet.....	31

4.1.1	Oro och rädsla för utvisning	31
4.1.2	Att betraktas som ”illegal”	33
4.1.3	Uteslutning från samhället.....	35
4.2	Möjlighet till politisk delaktighet	38
4.2.1	Representation och civilsamhällets roll.....	39
4.2.2	Att bli politisk.....	42
4.2.3	Att vara politisk.....	43
5	Diskussion och slutsatser.....	46
5.1	Förslag på återstående och nya forskningsproblem.....	48
6	Referenser.....	49
6.1	Böcker, artiklar, rapporter	49
6.2	FN:s deklARATIONER, konventioner och rekommendationer	51
6.3	Webbsidor	51
6.4	Intervjuer och forum.....	52

FÖRORD

Att arbeta med den här uppsatsen har lett till berikande möten och nya insikter. Den har skrivits i en tid då Europas gränsdragning skruvats åt och flyktingdebatten hårdnat. Även om utsikten för mänskliga rättigheter många gånger känts mörk, har det gett inspiration och ett visst hopp att få möta engagerade människor som på ett konkret sätt arbetar för alla människors lika rättigheter oavsett deras juridiska status. Jag är tacksam till er som ställt upp med er tid och delat med er av kunskap och erfarenheter. Ett varmt tack till alla kontaktpersoner och intervjupersoner, utan er hade uppsatsen inte kunnat genomföras. Ett särskilt tack till Matilda för att du motiverade mig att satsa på ämnet och för din hjälp under arbetets gång. Jag vill också rikta ett varmt tack till Hans, för allt du betytt för mig som mentor, kollega och vän under det senaste året. Slutligen vill jag även tacka min handledare Peter för stöd, kritik, uppmuntran och intressanta samtal under våren och sommaren 2016.

Sanna Isemo

Göteborg, 29 augusti 2016

1 INLEDNING

De mänskliga rättigheterna gäller alla individer, oavsett medborgarskap eller juridisk status. Den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter uttrycker att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter (FN, 1948). Därtill är jämlikhet och icke-diskriminering såväl som delaktighet och inkludering grundläggande principer inom rättighetsbaserat arbete (FN, u.å. b.). Även om migranter inte uttryckligen nämns i MR lagstiftningen är de implicit inkluderade. Det finns alltså ingen egentlig anledning till varför migranter skulle ha svårare att få sina rättigheter uppfyllda än någon annan grupp (Dembour & Kelly, 2011). Samtidigt tycks människor som lever som papperslösa – utan uppehållstillstånd i staten de befinner sig i – i praktiken betraktas som ett undantag i fråga om mänskliga rättigheter. FN har vid flera tillfällen kritiserat Sverige i förhållande till gruppen papperslösa. FN:s rapportör för rätten till hälsa har tidigare lyft fram papperslösa som en av de mest utsatta grupperna i samhället och riktat kritik mot Sverige för att inte garantera papperslösas rätt till hälsa (Hunt, 2007:72, 73). FN:s rapportör om våld mot kvinnor har tagit upp att kvinnor som lever i Sverige utan formellt uppehållstillstånd löper särskilt stor risk för att utsättas för våld och att fastna i våldsamma relationer (Ertürk, 2007:32). Papperslösa kvinnor befinner sig i en särskilt utsatt situation och löper stor risk att utsättas för människorättskränkningar, i fråga om såväl sociala och ekonomiska rättigheter som medborgerliga och politiska (Bexelius, 2008:226). Att migranter, och då särskilt människor utan uppehållstillstånd, som ofta befinner sig i en särskilt utsatt situation i praktiken nekas sina mänskliga rättigheter har aktualiserat frågan om vem som egentligen har rätt till mänskliga rättigheter.

1.1 PROBLEMFORMULERING

Flera svenska studier om papperslöshet tar utgångspunkt i den motsägelsefulla position papperslösa i Sverige befinner sig i, på samma gång inkluderade och exkluderade i samhället. Sigvardsson (2012), som i sin avhandling undersöker relationen mellan den svenska staten och papperslösa i Sverige, beskriver det som att papperslösa är passivt uteslutna ur administration och lagstiftning. Hon menar att Sverige kan ses som ett exceptionellt fall gällande papperslösas situation i och med kombinationen av Sverige som en stark välfärdsstat och den vanligt förekommande användningen av personnummer som identifikation. Enligt Sigvardsson resulterar det i en närmast absolut exkludering av papperslösa. Khosravi (2006) beskriver det i stället som att människor som lever som papperslösa inte är exkluderade men att de undantagits. Att de är inkluderade i samhället utan att vara medlemmar, exempelvis genom att utgöra del av den informella ekonomin som billig arbetskraft men utan att erkännas rättigheter som arbetare. Att erbjuda rättigheter till personer som olagligt visats i landet riskerar i dagens kontext att undergräva

asylsystemets legitimitet. Samtidigt tvingar papperslösas närvaro fram ett förhållningssätt, inte minst av myndigheter och politiker på lokal nivå, som direkt eller indirekt tvingas förhålla sig till papperslösa i deras strävan efter rättigheter som vanligtvis tillfaller de som formellt sett är medborgare. Papperslösas närvaro kan sägas blotta en öm punkt i den svenska välfärdsregimen, som uppbyggd kring att medborgaren betalar en högre skatt och därmed garanteras en hög nivå av välfärdstjänster. I den stund människor trotsar ett utvisningsbeslut och väljer att stanna i landet uppdragas det att de rättigheter du har till följd av ett nationellt medborgarskap är mer grundläggande än mänskliga rättigheter (Holgersson, 2011). Detta trots att papperslösa kan ses som precis den slags utsatta grupper som mänskliga rättigheter är utformade för att skydda (Hunt, 2007:73).

Det finns flera olika svar på varför just människor som lever som papperslösa nekas sina mänskliga rättigheter. En klassisk förklaringsmodell utgår ifrån att mänskliga rättigheter är starkt länkade till nationalstaten (Dembour & Kelly, 2011). Att de mänskliga rättigheterna till stor del är beroende av nationellt medborgarskap är något som särskilt uppmärksammats av den politiska filosofen Hannah Arendt. I den välrenommerade texten 'The decline of the nation-state and the end of the Right of Man' beskriver Arendt (1951) hur de mänskliga rättigheterna som definierats som medfödda, visade sig vara oåtkomliga för dem som inte längre stod under beskydd av någon av nationalstaterna på den omritade politiska kartan i efterkrigets Europa. Arendt lyfter fram de statslösa och minoriteterna som två särskilt utsatta grupper. I avsaknad av juridisk status – inte bara i deras ursprungsländer utan i alla länder – berövades de "rätten att ha rättigheter" och rätten att tillhöra någon form av organiserad gemenskap (ibid:376). Arendts tankegångar har inspirerat många av dagens forskare eftersom hennes resonemang är skrämmande aktuella än idag, och då särskilt med koppling till situationen för papperslösa.

En alternativ, och enligt min mening kompletterande, förklaring knyter i stället problematiken till strukturerna för den liberala demokratin. Ett liberaldemokratiskt styrelseskick förutsätter statlig suveränitet och självbestämmande och därmed även gränser för statens jurisdiktion. Det är i och med denna gränsdragning som politisk och begreppslig exkludering av migranter uppstår (Dembour & Kelly, 2011). Svårigheten att avgöra vem som bör inkluderas i den politiska gemenskapen synliggörs bland annat i den senaste demokratiutredningen (SOU 2016:5:87), där följande konstateras:

Med tanke på att det i dag är allt fler individer utan svenskt medborgarskap som bor i Sverige, samtidigt som vår värld är mer globaliserad än tidigare, blir också frågan om vem som ska få vara med och bestämma allt mer komplex.

I samband med medborgardialog, som i många kommuner och regioner används som ett verktyg för att stärka medborgarnas deltagande mellan valen, syftar begreppet medborgare oftast på en större grupp än

dem som är nationella medborgare. På regional och kommunal nivå är det av större betydelse att så många som möjligt av de som bor, vistas, arbetar i eller har långvariga kontakter med regionen eller kommunen kommer till tals och är delaktiga i dialogsammanhang (Abrahamsson, 2015:51). Sveriges Kommuner och Landsting (2015:10) betonar särskilt vikten av att inkludera resurssvaga grupper i medborgardialogen och att aktivt verka för att alla lika rätt till delaktighet och inflytande. Medborgardialogen kan ses som ett exempel på en mer kvalitativ form av politisk delaktighet, till skillnad från att bara rösta i politiska val vart fjärde år. Det är också en kvalitativ form av politisk delaktighet jag kommer att ha fokus på i den här uppsatsen.

Även om mycket arbete kvarstår har vissa rättigheter – såsom rätten till sjukvård¹ och våldsutsatta kvinnors rätt till skydd² – stärkts under de senaste åren i Sverige, till följd av en offentlig debatt om papperslösas sociala rättigheter. Vad som däremot inte diskuterats i alls lika stor utsträckning är papperslösas tillgång till politiska rättigheter. I konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (FN:s generalförsamling, 1966 a, art. 19, 21, 22, 25) fastslås rätten till yttrandefrihet, rätten till fredliga sammankomster, rätten till föreningsfrihet samt rätten att delta i skötseln av allmänna angelägenheter, direkt eller genom fritt valda ombud. Rätten till yttrandefrihet samt rätten till förenings- och församlingsfrihet skyddas även av Europakonventionen (Europarådet, 1950, art. 10, 11) och av Sveriges grundlag (Sveriges riksdag, 1974:2 kap. 1§). Vad gäller kvinnors politiska delaktighet har staten skyldighet att vidta alla lämpliga åtgärder för att avskaffa diskriminering av kvinnor i landets politiska och offentliga liv (FN:s generalförsamling, 1979: art. 7).

Kommittén för mänskliga rättigheter (2011:2) betonar att rätten till yttrandefrihet tillsammans med rätten till åsiktsfrihet, inte bara är en grundsten i ett fritt och demokratiskt samhälle utan även en nödvändig förutsättning för individens fulla utveckling. Utan centrala politiska rättigheter som rösträtt, yttrandefrihet och församlingsfrihet förlorar demokratin sin ursprungliga mening. Om dessa rättigheter inte garanteras saknar människor medel för att uttrycka sin mening i skötseln av allmänna angelägenheter, oavsett om det sker inom organisationer i civilsamhället eller i politiska diskussioner på policynivå (Beetham, 1999:91).

Rätten till åsikts- och yttrandefrihet beskrivs även som en grund för en mängd andra mänskliga rättigheter (Kommittén för mänskliga rättigheter, 2011:3). I ett öppet och demokratiskt politiskt system, där beslut måste motiveras offentligt och konsekvenserna av dessa kan följas upp och granskas, finns det starkare tryck på att ta hänsyn till mänskliga rättigheter än i ett slutet system. Ju större medborgerligt

¹ Sedan 2013 har papperslösa över 18 år har rätt till vård som inte kan anstå, mödrahälsovård, vård vid abort och preventivmedelsrådgivning.

² I Göteborg beslutade kommunfullmäktige i januari 2011 att papperslösa kvinnor ska ha rätt till plats på kvinnojour (Andersch, 2011).

deltagande och inflytande – exempelvis genom medborgardialoger och självorganisering inom det civila samhället – desto större chans att staten ser till medborgarnas behov och insikter i uppfyllandet av mänskliga rättigheter (Beetham, 1999:106-107). Demokratiska processer och en demokratisk kultur som främjar ett aktivt medborgarskap kan således ses som garant för att staten ska respektera, skydda och uppfylla de mänskliga rättigheterna. Därtill är delaktighet och inkludering grundläggande principer inom rättighetsbaserat arbete. Här ses delaktighet både som ett medel och ett mål för utveckling, genom att främja kritisk medvetenhet och stärka medborgarna, särskilt de mest marginaliserade, i att uttrycka sina förväntningar på staten och andra skyldighetsbärare och ta ansvar för sin egen utveckling (FN, u.å. b).

Centrala principer för de mänskliga rättigheterna är att de är odelbara och ömsesidigt relaterade till och beroende av varandra (FN, u.å. a). I enighet med detta är även de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna grundläggande för demokratin på så sätt att dessa rättigheter påverkar jämlikheten mellan människor i ett samhälle. Beetham (1999:97) skriver “The most fundamental condition for exercising our civil and political rights is that we should be alive to do so, and this requires both physical security and access to the necessities of life”. Om människor saknar grundläggande resurser eller kapacitet för att utöva de politiska fri- eller rättigheterna är de inte mycket värda. Ett exempel är rätten till arbete (FN:s generalförsamling, 1966 b: art. 6) – en rättighet som papperslösa i Sverige idag saknar i och med avsaknaden av juridisk status. Rätten till arbete är inte bara det främsta medlet för att säkra en egen inkomst. Att genom sin egen förmåga kunna tillgodose sina egna och sin familjs behov är också avgörande för självrespekten. Det handlar med andra ord om självbestämmande – att bli betraktad och behandlad som en individ med förmåga att ta ansvar för sitt eget liv och engagera sig i samhällsutvecklingen på samma villkor som andra (Beetham, 1999:98).

Rent juridiskt går det att hävda att papperslösa kvinnors åsikts- och yttrandefrihet respekteras, eftersom staten inte aktivt kränker dessa rättigheter. Utifrån ett underifrånperspektiv vill jag dock argumentera för att det är relevant att fråga sig i hur stor grad dessa rättigheter kan nyttjas, när värdet med att uttrycka sig vid alla tillfällen måste vägas mot risken för att bli gripen och utvisad. Vidare går det att hävda att rätten att delta i skötseln av allmänna angelägenheter uttryckligen bara gäller medborgare och därmed inte omfattar papperslösa. Många inom gruppen papperslösa har dock levt i landet under flera år och många arbetar, dock inom den informella ekonomin (Khosravi, 2006). Dessutom avgörs rösträtt på kommunal och regional nivå i Sverige redan idag utifrån folkbokföring och inte nationellt medborgarskap (Valmyndigheten, 2015). I en tid då allt fler människor rör sig över nationella gränser menar jag att det är högst relevant att ifrågasätta den traditionella synen på vem som är att betrakta som medlem i den politiska gemenskapen.

1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med uppsatsen är att undersöka vad det finns för utrymme för individen att vara politisk när hon är utesluten ur den politiska gemenskapen, och hur det påverkar möjligheten att ta del av de politiska rättigheterna. Med utgångspunkt i den paradoxala situation som papperslösa kvinnor befinner sig i – på samma gång inkluderade och exkluderade i samhället – vill jag bidra med ett underifrånperspektiv. Två övergripande och likvärdiga frågeställningar har varit vägledande i arbetet med studien:

- Vad finns det för centrala hinder för politisk delaktighet för papperslösa kvinnor i Sverige, knutna till papperslöshet som tillstånd?
- Vad finns det för möjligheter till politisk delaktighet för papperslösa kvinnor i Sverige, trots dessa hinder?

Ett övergripande mål med uppsatsen är att utmana hegemoniska verklighetsbeskrivningar av vem som är att betrakta som medlem i den politiska gemenskapen. Med stöd av kritisk samhällsforskning vill jag visa hur maktstrukturer leder till utsatthet och marginalisering. Samtidigt vill jag bidra till en slags frigörelse och motberättelse. Dels genom att lyfta fram röster som riskerar att försvinna i den offentliga debatten och ge plats åt alternativa berättelser, genom intervjuer med papperslösa kvinnor och representanter från civilsamhället som arbetar för papperslösas rättigheter. Dels genom att synliggöra papperslösa kvinnor som rättighetsbärare och politiska aktörer och genom att visa på möjligheter till politisk delaktighet för denna grupp.

1.3 AVGRÄNSNINGAR

Jag har valt att fokusera på papperslösa kvinnor i Sverige. Med detta hävdar jag inte att just denna grupps politiska delaktighet är mer specifikt eller av större betydelse än för någon annan social grupp. Däremot menar jag att det är av lika stor betydelse. I den rådande diskursen är papperslösa kvinnor en grupp som till stor del förnekas subjektivitet och rätten till problemformulering.

Jag vill inte påstå att papperslösa kvinnor är en homogen grupp – tvärt om är det viktigt att betona att kvinnor som lever som papperslösa också är individer och därmed förhåller sig till papperslösheten på olika sätt, beroende på faktorer som ursprung, familjesituation och utbildningsbakgrund. Samtidigt menar jag att det finns ett värde i att synliggöra papperslösa kvinnor. Dels för att nyansera beskrivningen av ”papperslösa”, dels för att lyfta fram kvinnors berättelser och erfarenheter som annars tenderar att hamna i skymundan. Med hjälp av kritisk samhällsforskning och empiri strävar jag efter att diskutera makt och ojämlikhet i förhållande till individers möjligheter att agera inom vissa ramar. De etiska

ställningstagandena kring valet att studera papperslösa kvinnor kommer jag att vidareutveckla i min forskningsetiska diskussion (kap. 2.6).

Studien rör Sverige, och då särskilt Göteborg, idag och cirka fem år tillbaka. Tidigare forskning lyfter fram Sverige som ett särskilt intressant fall ur ett internationellt perspektiv, med avseende på papperslösas situation. Detta på grund av kombinationen av Sverige som en stark välfärdsstat och den vanligt förekommande användningen av personnummer som identifikation, vilket resulterar i en ovanligt stark exkludering av papperslösa just i Sverige (Sigvardsson, 2012:156). Med tanke på att Sverige har en självbild som internationell förespråkare för mänskliga rättigheter, visar det dessutom på en intressant paradox. Relevant svensk forskning om papperslösas situation som jag refererar till är utförd under de senaste fem åren, och det är också inom detta tidsspann de flesta av intervjupersonernas erfarenheter rymts.

Slutligen vill jag notera att jag inte gör anspråk på att göra en heltäckande studie av ämnet, då det inte är möjligt inom ramarna för en masteruppsats. Jag kommer inte att kartlägga alla de hinder för politisk delaktighet som papperslösa kvinnor stöter på, och inte heller att identifiera alla de alternativa forum, former, kanaler och uttryck för politisk delaktighet som papperslösa kvinnor använder sig av. Min ambition är att utifrån mitt empiriska material identifiera och analysera de hinder och möjligheter för politisk delaktighet som är mest framträdande.

1.4 DEFINITIONER AV RELEVANTA BEGREPP

1.4.1 Papperslös/ papperslöshet

Med begreppet *papperslös*³ avses här den som befinner sig i landet utan att ha tillstånd från staten att vistas där, och därmed riskerar utvisning. Gruppen papperslösa är varken en homogen eller beständig kategori, då personer kan hamna i papperslöshet av olika orsaker och över tid röra sig in och ut ur papperslöshet. Vissa har ansökt om asyl men fått avslag och trots ett utvisningsbeslut valt att stanna i landet som ”gömda”, vilket är ett vanligt begrepp i detta sammanhang men missvisande eftersom många papperslösa lever öppet i samhället (Holgersson, 2011). Det kan handla om människor som tagit sig in i Sverige på informell väg som aldrig ansökt om uppehållstillstånd, i vissa fall som offer för trafficking. Det

³ I Sverige finns flera motsvarande begrepp som är kopplade till olika föreställningar om gruppen i fråga. Begreppet ”papperslös” kommer från Sans-papier-rörelsen (de papperslösas rörelse) som växte fram i Frankrike på 90-talet, där termen papperslös användes som en politisk markering mot begreppet ”illegal invandrare”. Begreppet ”papperslös” är därmed format av sitt språkliga och historiska ursprung i Frankrike och inte direkt översättningsbart till svenska förhållanden. Det vanligaste begreppet i Sverige idag är ändå ”papperslös”, vilket förekommer bland såväl journalister som politiker, aktivister och akademiker (Holgersson, 2011; Khosravi 2006).

kan även röra sig om människor som valt att stanna i Sverige när tiden för deras visum eller annat tillstånd gått ut, eller barn som fötts i Sverige av föräldrar utan uppehållstillstånd (Arwidson, Pernold, Hallstedt, Dolietis, Ekblom, Secher och Ahlenius, 2015:9). Jag har dock valt att inte gå in närmare på bakgrunden till varför människor hamnar i papperslöshet. I stället kommer jag att fokusera på papperslösas närvaro i det svenska samhället.

Papperslöshet kan ses som ett tillstånd utan tydligt definierade gränser: en person kanske har erhållit ett negativt besked på sin asylansökan men ännu inte fått en order om utvisning, medan en annan varit papperslös under en längre tid men nyligen ansökt om uppehållstillstånd på nytt (Sigvardsson, 2012). Jag kommer att använda mig av begreppet papperslöshet när jag vill betona att det handlar om ett tillstånd snarare än en status eller grupp av människor.

1.4.2 Politisk delaktighet

Min uppfattning om vad *politisk delaktighet* innebär grundar sig i en bred och normativ demokratisyn baserad på Youngs (2000) modell för deliberativ demokrati, vilken kommer att utvecklas i teorikapitlet. Det handlar om mer kvalitativa former av politiskt deltagande än att rösta i allmänna val och folkomröstningar. Inom den deliberativa modellen förstås demokrati som ett medel för gemensam problemlösning, där olika intressen och perspektiv får komma till uttryck och konfronteras med varandra. Jag har valt att inte gå ut med en tydligt avgränsad definition av politisk delaktighet, för att inte förbise eller nedvärdera alternativa former av delaktighet än dem jag själv kan relatera till. För att konkretisera har jag däremot tagit utgångspunkt i de politiska rättigheterna åsikts- och yttrandefrihet samt förenings- och församlingsfrihet (FN:s generalförsamling, 1966:art. 19, 21, 22). Åsiktsfriheten, som kan ses som en förutsättning för yttrandefriheten, innefattar rätten att hysa åsikter av politisk, vetenskaplig, historisk, moralisk eller religiös natur utan begränsning (Kommittén för mänskliga rättigheter, 2011:9). Yttrandefrihet är ett brett begrepp som enligt Kommittén för mänskliga rättigheter (2011:11) omfattar politiska diskussioner, kommentar på egna och allmänna angelägenheter, röstvärvning, diskussion om de mänskliga rättigheterna, journalistik, kulturella och konstnärliga uttryck, undervisning, religiösa diskussioner och i vissa fall reklam. Det handlar om friheten att söka, ta emot och sprida all slags information och idéer och omfattar olika former av uttryck såsom talat, skriftligt och teckenspråk, liksom icke-verbala uttryck som bilder och konst. Församlingsfriheten omfattar rätten att delta i fredliga sammankomster, till exempel att demonstrera eller delta i opinionsmöten. Föreningsfriheten gäller olika slags föreningar, inklusive fackföreningar och politiska partier (Regeringen, u.å.).

1.5 DISPOSITION

I *kapitel två* beskriver jag hur jag gått tillväga för att besvara uppsatsens frågeställningar. Jag diskuterar metodologiska val och för en källkritisk diskussion om det material som legat till grund för tolkning och analys. I detta avsnitt diskuterar jag även de val och avvägningar som gjorts för att tillgodose forskningsetiska krav.

I *kapitel tre* tar jag upp tidigare forskning och teori. Här presenteras tidigare studier som jag bedömt som relevanta i relation till min problemformulering. Detta för att placera in uppsatsen i en akademisk kontext och visa på kunskapsluckor. Jag presenterar även ett antal teoretiska begrepp och teorier med koppling till papperslöshet, rättvisa och demokrati. Avsnittet avslutas med en presentation av mitt teoretiska ramverk, där jag konkretiserar hur jag kommer att använda mig av tidigare forskning och teori i analysen av det material jag samlat in.

I *kapitel fyra* presenterar och analyserar jag mitt material, utifrån de frågeställningar och med hjälp av det teoretiska ramverk som tidigare presenterats.

I *kapitel fem* för jag en mer allmän diskussion och ger en sammanfattning av de slutsatser jag kommit fram till. Slutligen ges ett antal förslag på återstående och nya forskningsproblem, utifrån frågor som dykt upp under arbetets gång och som fallit utanför ramarna för denna uppsats.

2 METODDISKUSSION

I det här kapitlet beskriver jag hur jag utformat studien. Jag inleder med att diskutera avgörande metodologiska val. Därefter beskriver jag hur jag gått tillväga i materialinsamlingen och i tolkning och analys av materialet. Avsnittet avslutas med en källkritisk och forskningsetisk diskussion.

2.1 VAL AV METOD

Kvale och Brinkmann (2014:144) beskriver olika stadier i en intervjuundersökning, där det allra första handlar om tematisering – det vill säga att formulera undersökningens syfte och frågeställningar. Det är i sin tur avgörande för vilken metod som ska användas. Tidigare forskning hjälpte mig att identifiera kunskapsluckor och placera in det valda ämnet i ett större sammanhang. Teori och tidigare forskning har även legat till grund för att formulera frågan som ett vetenskapligt problem (Ekegren & Hinnfors, 2012:16). Jag hade ursprungligen en tanke om att ta reda på hur papperslösa kvinnor själva ser på sin roll och sitt handlingsutrymme som politiska aktörer, samt vilka alternativa forum, former, kanaler och uttryck för politisk delaktighet som papperslösa kvinnor använder sig av. Här såg jag inledningsvis deltagande observationer – där forskaren både är deltagare och observatör – som en relevant metod. Detta med koppling till aktionsforskning, som enligt Lundberg (2010:137) ytterst handlar om ”förhållandet mellan forskning och förändring och mellan akademien och dess omvärld”. Kortfattat och förenklat omfattar aktionsforskning tre centrala element som består i att samhälleliga företeelser studeras i deras specifika sammanhang, att forskaren studerar genom att själv delta i och bidra till förändringsprocesser och att kunskap skapas tillsammans med berörda parter (Lundberg, 2010:125-229). Tidigare studier och forskningsprojekt om marginaliserade grupper i en svensk kontext, har visat att deltagande aktionsforskning kan vara en relevant ingång för kritisk samhällsforskning utifrån ett underifrånperspektiv (se t.ex. Kullving, 2010; Lundberg 2010; Eriksson 2015). Jag gjorde dock bedömningen att det inte skulle vara praktiskt genomförbart i det här fallet. Eftersom jag inte redan hade en aktivistroll eller var del av ett sammanhang som jag kunde dra nytta av och vidareutveckla, anade jag att det skulle ta lång tid att bygga de förtroendefulla relationer som skulle krävas. Efter att ha omformulerat syfte och frågeställningar bestämde jag mig i stället för kvalitativa intervjuer som huvudsaklig metod för datainsamling. Under studiens gång har jag däremot deltagit i olika forum med relevans för uppsatsen, till exempel ett samrådsmöte mellan kommunen och civilsamhället, en mötesplats för papperslösa och ett informationsmöte för frivilliga. Detta för att för att bilda mig en allmän uppfattning om ämnet och komma i kontakt med potentiella intervjupersoner.

2.2 UTFORMNING AV TEORETISKT RAMVERK

I mitt val av teori har jag dels inspirerats av tidigare forskning inom området, dels väglett av det övergripande målet med uppsatsen som handlat om att utmana hegemoniska verklighetsbeskrivningar av vem som är att betrakta som medlem i den politiska gemenskapen. Jag har också valt att anta en normativ utgångspunkt, det vill säga att sträva efter att svara på hur något bör vara och hur det kan rättfärdigas (Badersten, 2006:7). Jag bygger studien på kritisk litteratur främst inom områdena politisk teori och politisk filosofi. Kritisk samhällsforskning handlar om att ifrågasätta snarare än att bekräfta det etablerade, och på så sätt bidra till frigörelse. Inom den kritiska teoribildningen betonas att sociala förhållanden är historiskt skapade, präglade av ojämlika maktrelationer och särintressen och kan utsättas för radikal förändring (Alvesson och Sköldberg, 2008). Med stöd av teori kommer jag att visa hur maktstrukturer bidrar till utsatthet och marginalisering. Samtidigt kommer jag att synliggöra att gränsdragningen för den politiska gemenskapen inte är för alltid fixerad eller naturgiven, utan kan utsättas för förhandling.

Utformandet av uppsatsen har skett genom en rörelse mellan teori och empiri. Allt eftersom mitt empiriska material växte fram märkte jag vilka delar av teorin som var tillämpbara och vad som saknades för att analysera de mönster som framträdde. På samma gång tvingades jag avgränsa mig för att hålla fokus på de frågeställningar jag formulerat. Jag vill beskriva det som att den teoretiska referensramen som jag byggt upp varit en del i att besvara mina forskningsfrågor. Alvesson och Sköldberg (2008) menar att kritisk samhällsforskning har en tonvikt på teori snarare än empiri, vilket även gäller denna studie. Samtidigt finns en risk med detta. Författarna skriver ”Att man som kritisk teoretisk forskare har med sig en stark teoretisk ’barlast’ gör en lätt benägen att finna exempel som bekräftar ens förväntningar” (ibid:332). Å andra sidan hävdar författarna att det inom kritisk samhällsforskning ägnas mer tid åt att ifrågasätta processer som gör att vi fastnar i vissa förgivettagna föreställningar. I mitt fall har självkritik och reflektion varit viktiga element under processens gång.

2.3 INTERVJUER

Med utgångspunkt i den paradoxala situation som papperslösa kvinnor befinner sig i, har jag velat bidra med ett underifrånperspektiv på frågan om vem som är att betrakta som medlem i den politiska gemenskapen. Här såg jag intervjuer som en avgörande metod för datainsamling. Kvale och Brinkmann (2014:17) beskriver hur den kvalitativa forskningsintervjun ”söker förstå världen från undersökningspersonernas synvinkel”. Enligt detta synsätt skapas kunskap i interaktionen mellan intervjuaren och den intervjuade.

Esaiasson, Gilljam, Oscarsson och Wängnerud (2012:261) betonar att ett genomtänkt urval och noggranna förberedelser är avgörande vid val av intervjupersoner. För att besvara mina två frågeställningar bestämde jag mig tidigt för två likvärdiga urvalsgrupper: dels papperslösa kvinnor som på något sätt är politiskt aktiva, dels representanter från civilsamhället som kommer i kontakt med papperslösa kvinnor. Här tänkte jag mig att kvinnor som själva lever som papperslösa skulle kunna dela med sig av erfarenhet och kunskap utifrån sin egen situation. Representanterna från civilsamhället skulle i sin tur kunna ge en mer generell bild baserade på deras möten med papperslösa kvinnor och bidra med sakkunskap. Här letade jag snarare efter personer med betydande erfarenhet inom området, än representanter för specifika organisationer.

Papperslösa och nätverket runt omkring är en relativt sluten grupp där mycket kommunikation sker via kontakter. Därför använde jag mig av så kallat snöbollsurval, det vill säga att genom informanter försöka få tips på andra potentiella intervjupersoner (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson och Wängnerud, 2012:258). Det innebar också att urvalet gjordes i flera steg och att urvalskriterierna förändrades något över tid. Till exempel märkte jag ganska snart att det var mycket svårt att få intervjuer med papperslösa kvinnor som var politiskt aktiva. Det innebar att jag var tvungen att bredda mig något till att inkludera papperslösa kvinnor som inte själva betraktade sig som politiskt aktiva. Jag inkluderade även kvinnor som numera har uppehållstillstånd men tidigare levt som papperslösa. Även om jag inte utgick ifrån specifika urvalskriterier strävade jag efter en bredd i urvalet med avseende på faktorer som ålder, etniskt ursprung och organisatorisk tillhörighet för att intervjupersonerna skulle kunna bidra med kompletterande kunskaper, erfarenheter och synsätt.

Det finns ingen given gräns för antal intervjupersoner. Däremot krävs en så kallad ”teoretiskt mättnad” innan intervjuerna kan anses vara slutförda. Med det menas att inga nya relevanta aspekter som är centrala för undersökningen kommer upp, utan att samma svar börjar återkomma (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson och Wängnerud, 2012:168). För att få ett tillräckligt stort urval totalt sett försökte jag uppväga avsaknaden av intervjupersoner inom den ena urvalsgruppen med fler inom den andra, vilket resulterade i en viss obalans: i slutändan fick jag intervjuer med fyra kvinnor med egen erfarenhet av papperslöshet och sju representanter från civilsamhället. I detta fall kan det ses som en brist att jag intervjuat relativt få kvinnor med egen erfarenhet av papperslöshet. Samtidigt var det också en etisk fråga eftersom många papperslösa kvinnor lever i en väldigt utsatt situation och kunskapsnyttan alltid måste vägas mot individens integritet (något jag utvecklar i kap. 2.6).

Totalt sett genomfördes tio intervjuer. Vid en intervju deltog två personer. Även om det inte var ett ultimatum utlägg – med tanke på risken att de skulle påverka varandra och att det också gav mindre utrymme åt var och en av dem – var det en förutsättning för att få genomföra intervjun och därför att

föredra. I intervjuerna hade jag en intervjuguide till min hjälp. Kvale och Brinkmann (2014:173) förespråkar intervjufrågor som ger tematisk kunskap och bidrar dynamiskt till ett naturligt och givande samtalsflöde mellan intervjuaren och intervjupersonen. Genom att utgå ifrån intervjuguiden och komplettera med följdfrågor anpassade efter intervjusituationen kunde jag styra samtalet och säkerställa att varje intervju täckte in vissa centrala teman. Samtidigt gavs utrymme åt intervjupersonerna att fördjupa sig i vissa frågor och att associera fritt.

Intervjuerna spelades in med intervjupersonernas samtycke, och transkriberades så snart som möjligt efter intervjun. En intervju genomfördes med hjälp av tolk och två på engelska. Att det uppstår både etiska och metodologiska frågor i samband med översättning mellan olika språk går inte att komma ifrån. Däremot är det viktigt att på ett medvetet sätt reflektera kring och ta ställning till dessa (Marshall och Rossman, 2016:201). Jag har till exempel valt att återge citat på engelska i stället för svenska i mitt resultatkapitel, och noterat när ett citat återgetts via tolk. Detta för att vara så transparent som möjligt. I de fall det förekommit uppenbara språkliga fel har jag också valt att rätta till dessa. I kapitlet Resultat och Analys (kap. 4) där jag redogör för vad som framkommit i intervjuerna, kommer jag att referera till kvinnorna med egen erfarenhet av papperslöshet som A (1-4) och representanterna från civilsamhället som C (1-7). Fullständig lista över intervjupersoner finns i avsnittet Referenser (kap. 6).

2.4 TOLKNING OCH ANALYS AV MATERIAL

Inför analysen transkriberades intervjuerna och materialet avidentifierades på så sätt att känslig information, som exempelvis namn och platser, togs bort. I analysen av materialet använde jag mig av en relativt omfattande helhetsanalys med inspiration av Holme och Solvang (1997:141-142). Vid en första genomläsning av materialet försökte jag att identifiera ett antal framträdande teman eller kategorier. Här vägledades jag av mina övergripande frågeställningar och val av teori. Rent praktiskt strukturerade jag analysarbetet genom att färgkoda materialet och kategorisera det i ett Excel-ark. Centrala kategorier som dök upp i detta skede var följande

HINDER: rädsla/hot om utvisning, ekonomiska/praktiska hinder, instabilitet/rörlighet, förväntningar/självbild.

MÖJLIGHETER: anonymitet, att agera kollektivt, fristäder/slutna rum, specifika forum/kanaler, inbjudet deltagande, representation.

Därefter gjorde jag en mer systematisk analys, där jag läste igenom varje text/intervju på nytt för att hitta specifika påståenden och citat som kunde placeras in inom de olika teman som valts ut. På detta sätt kunde jag strukturera upp materialet, ställa olika påståenden mot varandra och dra välgrundade slutsatser. Holme

och Solvang (1997:134) menar att tolkningsarbetet kräver både empatisk och logisk-analytisk förmåga. Jag har i den mån det varit möjligt försökt att leva mig in i de situationer och tankesätt som enskilda källor utgår ifrån, men samtidigt skapa förståelse för delarna i relation till varandra och till helheten. Här har jag haft hjälp av den allmänna kunskap jag samlat på mig under studiens gång, liksom teori och tidigare forskning.

2.5 KOMPLETTERANDE KÄLLOR OCH KÄLLKRITIK

Studier av olika slags dokument kan ge bakgrundsinformation som kan vara till hjälp i upplägget av studien (Marshall och Rossman, 2016:164). För min studie har jag använt mig av skriftliga källor för att få allmän kunskap inom området och komplement till intervjuerna. Att studera webbsidor har exempelvis gett användbar bakgrundsinformation i urvalet av intervjupersoner och i förberedelserna inför intervjuerna. Jag har framför allt fokuserat på texter som beskriver olika organisationers arbete med och förhållningssätt till papperslösa (kvinnor). Texterna finns tillgängliga på nätet och riktar sig i första hand till andra organisationer och privatpersoner med intresse för frågan, inklusive papperslösa själva. I ett par fall har jag även använt mig av journalistiskt material med koppling till händelser som intervjupersonerna tagit upp i intervjuerna.

I dokumentstudierna har jag till stor del varit tvungen att förlita mig på relativt enkla webbsidor och texter som ofta saknat information om datum och författare. En anledning till att det varit svårt att hitta mer formella dokument kan säkert ha att göra med att arbetet med papperslösa kvinnor i många fall sker dolt eller informellt och att texterna är publicerade av ideella föreningar som utgörs av nätverk av frivilliga. Genom att vara medveten om dessa begränsningar har jag ändå sett att materialet haft ett värde. I bedömningen av källorna har jag utgått ifrån Leth och Thuréns (2000) principer för källkritik för internet. Författarna skiljer mellan olika typer av information: fakta, förklaringar och åsikter/ståndpunkter. Jag har främst sett informationen som *ståndpunkter*, vilket kan ge en intressant bild av hur organisationer strävar efter att arbeta och principiellt förhåller sig till papperslösa/papperslöshet. Här är det framför allt relevant att göra en bedömning av källans *uppriktighet* och *representativitet* (ibid: 22-23). Det har dels säkerställts genom att jag bara gått via hemsidor för organisationer som jag vet är etablerade, välkända och aktiva inom området. Jag har också valt att använda texterna som komplement till intervjuerna, och därmed kunnat granska informationen i förhållande till vad som framkommit i intervjuerna. Även om texterna saknat information om författare har jag valt att betrakta dem som representativa för respektive organisation, eftersom de funnits publicerade på deras hemsidor. Detsamma gäller källkriteriet *tid*, som handlar om källans aktualitet, vilket har varit svårt att bedöma eftersom uppgifter om publicering och

uppdatering i de flesta fall saknats. Även här har jag fått förlita mig på att källan är någorlunda aktuell med tanke på att den ligger publicerad på hemsidan.

Vad gäller teori och tidigare forskning har jag använt mig av litteratur såsom facklitteratur, vetenskapliga artiklar, avhandlingar och en masteruppsats. I min bedömning av vetenskaplighet och tillförlitlighet har jag varit noga med att kontrollera vem som är upphovsman till källan och var den publicerats. I mitt urval av tidigare forskning och teori har jag valt källor som jag bedömt vara aktuella och relevanta i relation till syftet med denna uppsats.

2.6 FORSKNINGSETISK DISKUSSION

Att forska innebär att genom hela processen göra forskningsetiska överväganden. Precis som Vetenskapsrådet (2011:10) påtalar, måste olika legitima intressen vägas mot varandra i forskningssammanhang. I detta fall har det varit särskilt påtagligt, då jag velat bidra till kunskapsutveckling inom ett relativt outforskat område samtidigt som jag genom hela processen behövt förhålla mig till papperslöshet som ett utsatt tillstånd.

Öppenhet kan ses som en grundläggande regel för all form av forskning. Det handlar dels om att tydliggöra och motivera utgångspunkter för studien, att besvara tydligt formulerade forskningsfrågor samt att redovisa och förklara de metoder som använts för att besvara de frågor som ställts (Vetenskapsrådet, 2011:39-40). Mitt syfte och övergripande forskningsfrågor (se kap 1.2) har varit vägledande genom hela uppsatsarbetet. De metoder jag använt mig av, de metodologiska problem jag stött på och hur jag gått till väga i analysen av insamlad data har diskuterats tidigare i detta kapitel. Jag har inte haft några särskilda bindningar på så sätt att jag arbetat utifrån ett uppdrag eller är engagerad i någon av de organisationer/nätverk som förekommit i datainsamlingen. Däremot har jag ett privat engagemang i frågan och har därigenom tidigare varit i kontakt med vissa av dessa organisationer. Överlag har det varit avgörande att ha en tydlig forskningsdesign att hålla sig till, såsom ett tydligt syfte, teoretiska utgångspunkter och en strukturerad metodik, för att inte styras av min förförståelse.

I relationen mellan forskaren och undersökningsspersonen föreligger alltid en maktasymmetri, vilket ger anledning till både etiska och epistemologiska frågor (Kvale & Brinkmann, 2014:52-53). Det går heller inte att bortse ifrån att andra faktorer, exempelvis utbildningsnivå, språkkunskaper och inte minst juridisk status, påverkar detta maktförhållande. Att som uppsatsförfattare ha företräde i fråga om problemformulering och tolkning utan att själv ha personlig erfarenhet av papperslöshet, medför en risk för att bidra till att befästa föreställningar om ”vi” och ”dem”. Det förstärks av en problematik på högre nivå i fråga om representation och rätten till problemformulering inom den akademiska världen, med

tanke på att papperslösa kvinnor i Sverige formellt sett saknar rätt till högre utbildning. Av samma anledning har det känts viktigt att synliggöra denna problematik och att delta i en diskussion om den. Frågan om representation har varit ständigt närvarande, både i utformandet av studien liksom i mina intervjuer och efterföljande tolkning och analys. Jag har förhållit mig genom att försöka vara medveten om vems röst som ges utrymme och hur jag skildrar papperslösa kvinnor i min text. Med det sagt hoppas jag att läsaren ska vara kritiskt medveten om det komplexa maktförhållande som råder mellan de involverade i studien, inklusive mig själv som uppsatsförfattare.

I förhållande till intervjudeltagarna har jag dels inspirerats av metoddiskussioner från tidigare liknande studier inom området, dels utgått ifrån Vetenskapsrådets fyra kriterier för individskyddskravet: information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande (Vetenskapsrådet, 2002:6). I de sammanhang jag rört mig i och i de kontakter jag tagit har jag varit öppen med min roll och med syftet med uppsatsen. Informerat samtycke har skett i relation till samtliga potentiella intervjupersoner, i form av ett informationsbrev som delats ut i förväg. Brevet har anpassats något efter målgrupp och språkkunskaper, men grundläggande förhandsinformation om studien och mina kontaktuppgifter har alltid funnits med. Eventuella risker för intervjupersonernas säkerhet som intervjuerna kunnat medföra, då särskilt gällande de papperslösa kvinnorna, har jag försökt hantera tillsammans med kontaktpersoner och intervjupersonerna själva. Jag har exempelvis låtit intervjupersonerna vara delaktiga i att välja plats för intervjun. Inför varje intervju har jag varit särskilt tydlig med att informera om syftet med studien, att den inte kommer att ha någon direkt inverkan på enskilda asylfall eller papperslösas situation, samt att deltagande är frivilligt och obetalt och att samtycke när som helst under studiens gång kan återtas. Inspelning av intervjuer har skett med intervjupersonernas godkännande. Jag har erbjudit intervjupersonerna att ta del av transkriberingarna efter intervjun. För att återkoppla har jag också lovat att jag ska skicka ut information om den publicerade uppsatsen samt en kortare sammanfattning på engelska till dem som är intresserade av att ta del av resultatet.

Konfidentialitetskravet handlar om förvaring och användning av etiskt känsliga uppgifter (Vetenskapsrådet, 2002:12). Eftersom vissa intervjupersoner velat vara anonyma har jag valt att anonymisera samtliga intervjupersoner. Jag har också varit noga med att inte avslöja platser, personuppgifter eller annan känslig information i uppsatsen. Inspelningarna har så snart som möjligt efter intervjun transkriberats och texten har avidentifierats. Både inspelningarna och de digitala versionerna av de transkriberade intervjuerna har lösenordskyddats för att kunna spara materialet utan att riskera att obehöriga får tillgång till det. Nyttjandekravet handlar slutligen om att de insamlade uppgifterna bara får användas i forskningssyfte (Vetenskapsrådet, 2002:14). I detta sammanhang är det varit extra viktigt att inte lämna vidare känsliga personuppgifter och liknande, vilket jag varit medveten om och noggrann med.

3 TIDIGARE FORSKNING OCH TEORI

I följande avsnitt kommer jag att redogöra för tidigare forskning och teori. Med hjälp av tidigare studier kommer jag att diskutera papperslöshet som ett paradoxalt tillstånd, därefter gå över till att belysa papperslösa som politiska aktörer. Utifrån teorier om rättvisa och demokrati kommer jag att diskutera gränsdragningen för den politiska gemenskapen, vad politisk delaktighet kan innebära i detta sammanhang samt vikten av representation utifrån socialt perspektiv. Slutligen kommer jag presentera mitt teoretiska ramverk som använts för att analysera det insamlade materialet.

3.1 PAPPERSLÖSHET – ETT PARADOXALT TILLSTÅND

Under senare år har det gjorts ett antal studier som belyser papperslösas livsvillkor och lyfter fram papperslösa som aktörer i en svensk kontext. Flera studier tar utgångspunkt i den motsägelsefulla position papperslösa befinner sig i, på samma gång inkluderade och exkluderade. Kulturgeografen Erika Sigvardsdotter (2012) undersöker i sin avhandling relationen mellan den svenska staten och papperslösa i Sverige. Formellt sett existerar inte denna relation eftersom papperslösa saknar officiell identitet, samtidigt som deras faktiska närvaro i samhället tvingar fram en relation och ett förhållningssätt. På så sätt menar Sigvardsdotter att papperslösa utgör kärnan i ett större juridiskt och politiskt dilemma. Hon skriver:

The centre cannot exist without the margin; there can be no inside without an outside, and in the case of undocumented persons, their marginal political position is symbolically central, making visible power relations that are obscured when directly scrutinized.

(Sigvardsdotter, 2012:16)

I en tidigare utgiven avhandling undersöker kulturgeografen Helena Holgersson (2011) hur asylsökande och papperslösa, en grupp hon väljer att kalla ”utvisningsbara”, lever sina liv i Göteborg. För att betona att papperslösas situation i Sverige har sina särdrag, bland annat på grund av nationell historia och svensk lagstiftning i migrationsfrågan, myntar hon begreppet *det svenska icke-medborgarskapet* (ibid:197). Likt amerikanska forskare som geograferna Engin Isin och Monica Varsanyi, diskuterar Holgersson (2011:16) medborgarskapet i termer av närvaro och praktik. Hon beskriver hur de människor hon intervjuat dagligen görs till *icke-medborgare*, genom språket och i den sociala interaktionen med andra.

Sigvardsdotter (2012:13) beskriver hur många utan formellt uppehållstillstånd lever öppet i samhället, men utan att avslöja sin juridiska status. Det är först när en person blir synlig som papperslös som hen

riskerar att bli anhållen, tagen i förvar och deporterad. I sin forskning har både Holgersson och Sigvardsson inspirerats av antropologen Nicholas P. De Genova (2002) som i en amerikansk kontext diskuterar den politiska och konceptuella aspekten av papperslöshet. De Genova gör en åtskillnad mellan utvisning *per se*, och utvisningsbarhet (*deportability*) som en påtaglig medvetenhet om risken i att när som helst kunna utvisas. Författaren knyter samman utvisningsbarhet med begreppet ”*illegalitet*” (inom citationstecken i originaltexten), vilket beskrivs som ett avsiktligt resultat av migrationslagar och som ett medel för att disciplinera och skilja ut vissa grupper av människor. Att utvisa alla som lever som papperslösa är varken möjligt eller önskvärt, menar De Genova. ”Illegalitet” kommer till uttryck som ett spatialt socialt tillstånd, som reproducerar nationalstatens fysiska gränser i människors vardagsliv. De Genova talar exempelvis om ett ”påtvungat fokus på nuet”, som ett resultat av den osäkerhet som utvisningsbarheten innebär, vilket hindrar individen från att göra upp några långsiktiga planer (De Genova, 2002:427).

I tidigare forskning diskuteras även hur tillståndet som papperslös leder till laglöshet och rättslöshet. Statsvetaren Maria Bexelius (2008:226) belyser i en handbok om kvinnors rättigheter inom asylrätten att papperslösa kvinnor befinner sig i en särskilt utsatt situation och löper stor risk att utsättas för människorättskränkningar. Avsaknaden av juridisk status kan göra det svårt att hitta hållbara alternativ till våldsamma relationer, en destruktiv boendesituation eller till ett arbete med dåliga arbetsvillkor och kanske sexuella trakasserier. Rädslan för utvisning innebär att papperslösa kvinnor ofta låter bli att anmäla brott vilken inte bara innebär straffrihet för förövaren utan även ökad utsatthet för kvinnan, då förövaren kan hota med att rapportera kvinnans vistelseort till polisen. Som kvinna med utländsk bakgrund finns dessutom ökad risk för rasistiska och sexistiska kränkningar. Flera svenska teoretiker använder sig av den politiska filosofen Giorgio Agamben och dennes teorier om ”det nakna livet” i sina beskrivningar av hur papperslösa görs till apolitiska varelser. Agambens figur *homo sacer* representerar det nakna (avpolitiserade) livet, där individen fråntagits sitt medlemskap i samhället och ställts utanför lagen (Khosravi, 2006; Kullving, 2011, Sigvardsson, 2012). Som ett exempel beskriver antropologen Shahram Khosravi i sin artikel ’Territorialiserad mänsklighet: irreguljära immigranter och det nakna livet’ (2006) hur papperslösa avkläds sina politiska rättigheter. Khosravi (2006:305) uttrycker det med följande ord:

*de exkluderas från lagens sfär men står ändå som objekt för lagens utövning.
[Papperslösa] representeras inte politiskt men befinner sig ändå i den politiska debattens
brännpunkt.*

3.2 PAPPERSLÖSA SOM POLITISKA AKTÖRER

Jag har ovan försökt redogöra för hur aktuell forskning synliggör hur papperslösa politiskt och juridiskt konstrueras som icke-medborgare, alternativt hur gruppen exkluderas från samhället, vilket i praktiken leder till att gruppen förnekas "rätten att ha rättigheter". Samtidigt finns det bland de forskare jag refererat till en mer eller mindre uttalad ambition att synliggöra papperslösa som aktörer för att på så sätt bidra till en frigörelse eller förändring av rådande samhällssystem. Holgersson (2011:51) beskriver hur hennes intervjupersoner ingår i en process där gränsen mellan medborgare och icke-medborgare är under ständig förhandling. Med hjälp av begreppet *vardagliga medborgarskapshandlingar* strävar hon efter att förklara hur människor utan uppehållstillstånd förhandlar sin position i samhället. Vardagliga medborgarskapshandlingar kan enligt Holgersson vara att stanna i landet trots ett utvisningsbeslut, att lära sig svenska eller att lära sig att navigera i staden, som ett sätt att hantera situationen och agera som om en vore medborgare. Att papperslöshet (eller "illegalitet") kan ses om en politisk identitet lika mycket som en juridisk uttrycks även av De Genova (2002:442) som skriver att

"Illegality" (much like citizenship) is a juridical status that entails a social relation to the state; as such, migrant 'illegality' is a preeminently political identity.

Sigvardsdotter (2012:168) beskriver hur den paradoxala position papperslösa befinner sig i ger deras röster kraft, när de väl hörs. Hon menar att papperslösa i praktiken kan kämpa för sina rättigheter tack vare sin fysiska närvaro, som möjliggör att under korta stunder träda fram, bli synliga och kräva sina rättigheter. Ett konkret exempel på detta ges av Markus Gunneflo och Niklas Selberg, två forskare vid Lunds universitet. Exemplet är hämtat från en utfrågning vid Sveriges riksdag 2008 där fackliga organisationer, Migrationsverket och forskare men även representanter från civilsamhället funnits bland de inbjudna. Vid ett tillfälle får Sarwar, en person som själv lever som papperslös och som representerar organisationen Papperslösa Stockholm, möjlighet att tala. Författarna beskriver hur Sarwar genom att presentera sig som representant för Papperslösa Stockholm och tala utifrån ett "vi" ("Vi tänker...", "Vi kräver...") visar att han är del av ett kollektivt subjekt. Författarna visar hur Sarwar i och med sitt framförande, där han argumenterar för redan etablerade papperslösas rätt att få stanna i landet, utmanar den rådande ordningen om en föreställd jämlikhet, liksom den specifika plats som tilldelats papperslösa. Det är i detta ögonblick, när den som inte har någon rätt att räknas som en talande varelse kräver uppmärksamhet, som Sarwar syns som *politiskt subjekt* (Gunneflo och Selberg, 2010:182-184).

Även statsvetaren Anne McNevin (2010:148) talar i termer av politisk subjekt-formation. Hon beskriver detta som en process genom vilken ens status fastställs på ett sätt som ger en legitimitet som politisk aktör, oavsett vilken typ av krav en ställer. I en studie av aktivism bland asylsökande i Melbourne undersöker

McNevin (2010) hur utvisningsbara personer kan föra sin egen talan, när det är förbundet med uppenbara risker att tala över huvud taget, och när deras legitimitet som rättighetsbärare inte är fastställd på förhand – genom en jämlik relation knuten till medborgarskapet. Även om McNevin utgår ifrån en australiensisk kontext och fokuserar på asylsökande snarare än papperslösa, vill jag hävda att hennes resonemang går att applicera på papperslösas situation i Sverige. Författaren hävdar att utlänningar, i detta fall asylsökande, har en viktig roll att spela i förhandlingen om villkoren för medborgarskap. Att genom aktivism, i detta fall som deltagare i ett lokalt teaterprojekt, positionera sig själva som likvärdiga subjekt för rättvisa menar McNevin (2010:148) att deltagarna kan bidra till att utmana och rekonstruera medborgarskapet. Hon fokuserar på två delar: att bli politisk (*becoming-able*) som asylsökande, och att vara politisk (*being-political*) som talesperson för sig själv. McNevin beskriver hur fasen av att ”bli politisk” främst ägde rum under de workshops som föregick teaterföreställningen. Författaren beskriver det som en trygg plats för deltagarna att exponera sina personliga erfarenheter, vilket över tid skapade solidaritet deltagarna emellan och stärkte deras självförtroende. Att ”vara politisk” var främst knutet till projektets andra del som handlade om att spela upp pjäsen för en publik. På scenen uppstod deltagarna som fler-dimensionella varelser, som flyktingar och asylsökande men också som individer med individuella historier, erfarenheter och talanger. Pjäsen gav också utrymme till andra former av möten än de som normalt sett omgärdar asylprocessen. I detta sammanhang kunde deltagarna agera talespersoner för sig själva och experter på sin egen situation. Genom projektet var det således möjligt att vara både flykting och aktör för politisk förändring.

Som alternativ till att träda fram rent fysisk, kan traditionella och sociala medier ha en betydelsefull funktion. I en masteruppsats inom fältet för mänskliga rättigheter lyfter Linus Kullving (2010:45) fram internet som en möjlig plats för papperslösa att delta och vara synliga, då den territoriella gränsdragningen generellt sett inte omfattar internet. Han beskriver hur olika sociala medier möjliggör för hans intervjupersoner, bestående av minderåriga papperslösa pojkar, att på ett säkert sätt uttrycka sig både socialt och politiskt i den publika sfären. Han beskriver också hur många av de papperslösa pojkarna har valt att gå ut i media, om än anonymt, för att synliggöra sin situation. Genom att delta i demonstrationer och manifestationer såväl som radio, TV och tidningar har personer ur gruppen publikt krävt sina rättigheter till asyl, hälsovård, utbildning och en framtid. Sammantaget, menar författaren, så måste dessa handlingar tolkas som en direkt utmaning mot de strukturer som ramar in gruppen som opolitiska, dolda aktörer (Kullving, 2010:37).

Med tanke på utvisningsbarheten är det dock inte riskfritt att föra sin egen talan som papperslös, varför organisationer som arbetar för papperslösas rättigheter kan ha en viktig roll som företrädare. Kullving (2011:36,40) visar med hjälp av begreppet ”inkluderande handlingar” (*acts of inclusion*) på betydelsen av

sociala nätverk som byggts upp runt de ensamkommande pojkarna i Malmö. Han beskriver hur olika aktörer som lärare, rektorer, präster, advokater och fotbollstränare, liksom platser som skolor, sjukhus och kyrkor, tillsammans skapar ”rum för inkludering” (*space of inclusion*). Eftersom många av de handlingar som de olika aktörerna utför överskrider sociala, politiska och formella normer och procedurer, utgör handlingarna kollektivt ett motstånd mot statens kontrollmekanismer och gränskontroller. De viktigaste aktörerna i nätverken är naturligtvis de papperslösa själva, menar Kullving, eftersom alla deras handlingar – att besöka sjukhuset, handla mat, söka arbete – utgör krav på rättigheter de formellt sett inte har.

Även Gunneflo & Selberg (2010:187) visar på organisationers betydelse för papperslösas möjligheter att påverka sin situation. Författarna ger ett konkret exempel på hur den syndikalistiska fackföreningen Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC) tagit ett aktivt beslut om att erkänna papperslösa migrantarbetare som arbetare. Det innebär att gruppen kunde organisera sig inom SAC och på så sätt agera och tala som arbetare med stöd av fackföreningen. Sigvardsson (2012:167) beskriver hur organisationer kan tala för papperslösas sak genom att antyda papperslösas närvaro utan att specificera vem som är synlig när och var. På så sätt kan dessa organisationer vinna legitimitet som talespersoner för gruppen utan att riskera enskilda individers säkerhet.

3.3 GRÄNSDRAGNING FÖR DEN POLITISKA GEMENSKAPEN

Huruvida mänskliga rättigheter är till för migranter frågar sig Marie-Benedicte Dembour och Tobias Kelly (2011) i en antologi om irreguljära migranternas status i Europa och USA. Redaktörerna lyfter fram flera förklaringsmodeller till varför det är så svårt för migranter, och då särskilt irreguljära migranter, att få sina mänskliga rättigheter tillgodosedda. En klassisk förklaring, som flera av de studier som jag tidigare refererat till lutar sig mot, har att göra med länken mellan mänskliga rättigheter och nationalstaten vilket resulterar i exkludering av dem som inte är medborgare i juridisk mening. En annan, enligt min mening kompletterande förklaring, knyter i stället problematiken till strukturerna för den liberala demokratin med utgångspunkt i statlig suveränitet. Ett liberaldemokratiskt styrelseskick förutsätter självbestämmande och därmed även gränser för statens jurisdiktion. Det är genom denna gränsdragning som politisk och begreppslig exkludering av migranter uppstår, menar författarna. Den feministiska politiska teoretikern Nancy Fraser med hennes teorier om en postwestfalisk demokratisk rättvisa ligger i linje med denna förklaringsmodell. Frasers syn på rättvisa grundar sig i jämlikt deltagande utifrån en ekonomisk (omfördelning), en kulturell (erkännande) och en politisk dimension. I analysen kommer jag främst att ta fasta på den politiska dimensionen, som handlar om politisk representation. Fraser (2011:28) påtalar att de tre dimensionerna är ömsesidigt beroende av varandra, med slagordet ”ingen omfördelning, inget erkännande utan representation”.

Skev representation kan diskuteras på flera nivåer. Den första nivån rör gränserna för det politiska och reglerna för politiskt beslutsfattande. När vissa av den politiska gemenskapens medlemmar nekas möjlighet till fullvärdigt deltagande som jämlikar, kan vi tala om det Fraser (2011:25) kallar *skev representation i det ordinära politiska livet*. Det är till stor del på denna nivå 2014 års Demokratiutrednings bedömningar och förslag rör sig, exempelvis då skillnader i valdeltagande mellan infödda och utrikes födda svenskar diskuteras (SOU, 2016:5). På en högre nivå diskuteras den orättvisa som innebär att vissa grupper förvägras möjlighet att över huvud taget delta i samhället, till följd av gränsdragningen för den politiska gemenskapen. Detta benämner Fraser (2011:25) *felavgränsning*. Det är en mer grundläggande form av orättvisa, som handlar om de mest betydelsefulla politiska besluten som skiljer medlemmar från icke-medlemmar. Denna meta-orättvisa jämförs med det Arendt kallar ”rätten till rättigheter”, då de som drabbas förvägras möjligheten att ställa några som helst krav i den politiska gemenskapen. Fraser (2011:106) nämner särskilt papperslösa som en av de grupper som drabbas av felavgränsning till följd av samhällets politiska konstitution.

Fraser (2011:28) menar att de som missgynnats av keynesiansk-westfaliska ordningen knappast kan vinna kampen om jämlikt deltagande om den inte knyts samman med kampen om felavgränsning. I och med globaliseringen har den keynesiansk-westfaliska ordningen, som utgår ifrån den territoriellt avgränsade nationalstaten, börjat ifrågasättas. Fraser beskriver hur det globala media flödet och den transnationella migrationen har gjort krav på rättvisa som förut kändes avlägsna mer angelägna och påtagliga. Idag syns det inte minst i debatten om flyktingmottagande, som är högst aktuell både inom och utanför Sverige. Fraser (2011:30-31) hävdar att avgränsningspolitiken kan uppträda i två former: förespråkare för den *affirmativa ansatsen* accepterar nationalstatens territorium som grund för gränsdragningen för det politiska rummet och vem som bör inkluderas däri, men vänder sig emot hur principen tillämpas idag eller hur dagens gränser är dragna. Förespråkare för den *transformativa ansatsen* ifrågasätter i stället statsterritorialprincipen i sig. Dess anhängare menar att det inte är givet att beslut om vem som ska betraktas som samhällsmedlem (och därmed rättighetsbärare) bör baseras på den nationalstatliga gränsdragningen. Det Fraser kallar för den *transformativa avgränsningspolitiken* kan uppträda i flera dimensioner och på flera nivåer samtidigt.

Samtidigt som dagens icke-normala tillstånd synliggjort felavgränsningen, finns ingen garanti för att denna möjlighet i sig leder till att orättvisorna minskar. Det för oss in på den tredje nivån av rättvisa, som Fraser (2011:35) benämner *skev metapolitisk representation* och som handlar om vem som inkluderas i beslutsprocesser som rör gränsdragningen för det politiska rummet. Fraser hävdar att konflikter om avgränsning måste hanteras dialogiskt, genom politiska diskussioner. Här lyfter hon band annat fram civilsamhället som plats för konflikt och beslut.

3.4 POLITISK DELAKTIGHET OCH REPRESENTATION

För att på ett djupare plan kunna diskutera hinder och möjligheter för papperslösa kvinnors politiska delaktighet, har jag valt att ta utgångspunkt i demokratiforskare Iris Marion Youngs modell för deliberativ demokrati. Deliberativ demokrati kan sorteras under *kvalitativa former av delaktighet*, till skillnad från kvantitativa former som främst handlar om att rösta i allmänna val eller i folkomröstningar. Om vi förstår den representativa demokratin som ett system (där förtroendevalda representanter för folket fattar de politiska besluten) och den deliberativa mer som en slags beslutsprocesser (som främjar gemensamt beslutsfattande), kan deliberativ demokrati ses som kompletterande till den representativa demokratin (Perczynski, 2001). På så sätt menar jag att även om papperslösa kvinnor i Sverige är utestängda från den representativa demokratin, kan det finnas möjligheter till andra (kvalitativa) former av politisk delaktighet. Youngs (2000) teorier bygger på övertygelsen om att demokratiska processer är ett medel för att uppnå ökad rättvisa. Hon tar utgångspunkt i en bred och normativ syn på demokrati, som innebär att alla dem vars intressen berörs av ett beslut bör inkluderas i den demokratiska processen.

Inom deliberativ demokrati förstås demokratiska praktiker inte bara som verktyg för medborgarna att föra fram sina intressen och hålla makthavare ansvariga. Det ses också som ett medel för gemensam problemlösning, på så sätt att legitima och hållbara lösningar kräver att alla medlemmar av samhället bidrar med sina kunskaper och erfarenheter. Young (2000:122-153) argumenterar för att förtryckta eller missgynnade grupper ibland måste särbehandlas i syfte att uppnå jämlikhet. Hon betonar i detta sammanhang vikten av representation utifrån *socialt perspektiv*. Hon skiljer här mellan åsikts-, intresse- och perspektivrepresentation. *Intressen* beskrivs som medel som krävs för att nå vissa mål som en individ eller en organisation strävar efter, som materiella resurser eller möjligheter att nyttja en förmåga. *Åsikter* beskrivs personliga principer, värderingar och prioriteringar som präglar en individs bedömning av hur saker och ting är eller borde vara. Begreppet *socialt perspektiv* handlar om den världsbild en grupp medlemmar har på sociala processer utifrån sin egen position i dessa. Young beskriver individer som positionerade i sociala gruppstrukturer, vilket innebär att människor har olika erfarenhet, historia och social kunskap beroende på deras specifika position. De som står varandra nära i det sociala fältet har en likartad världsbild medan aktörer som är socialt distanserade i förhållande till varandra tenderar att se saker på olika sätt. Det behöver dock inte betyda att olika sociala perspektiv är inkompatibla, eller att det bara finns ett enhetligt socialt perspektiv för varje social grupp. Eftersom individer är flerfaldigt positionerade utifrån komplexa samhällsstrukturer uppfattar vi samhället utifrån flera olika sociala perspektiv.

Olika perspektiv förstärker varandra för att på så sätt bidra till en mer fullständig social kunskap. Om bara vissa sociala perspektiv influerar diskussioner och politiska beslutsprocesser, är risken stor att politiska beslutsfattare vidmakthåller orättvisa förhållanden eller vidtar ogenomtänkta åtgärder. Ett förnekande eller osynliggörande av att sociala grupper har social betydelse riskerar dessutom att leda till förtryck. Dels eftersom grupper vars kunskaper, erfarenheter och kultur avviker från de majoritetsgruppens tenderar att missgynnas. Dels eftersom föreställningen om en universell mänsklighet möjliggör för privilegierade grupper att osynliggöra det faktum att de själva bara utgör en social grupp bland flera. På så sätt kan kulturell dominans och sociala normer som gynnar de privilegierade grupperna upprätthållas (Young, 2000:144-145). Här kan göras en koppling till Fraser (2011:66) som menar att ett till synes normal tillstånd – där alla tycks överens om vem som är att betrakta som rättighetsbärare – kanske kunnat uppstå till följd av att de som motsätter sig det rådande samförståndet har tystats eller marginaliserats.

Young (2000:154-195) lyfter fram civilsamhället som en betydelsefull plattform för uttryck av olika sociala perspektiv. Hon talar om civilsamhället som en tredje sektor av sammanslutningar, relativt autonoma från både staten och den kapitalistiska ekonomin. Dessa sammanslutningar är frivilliga, icke vinst-drivna och sprungna ur människors vardagsliv eller olika intressegrupper. Vidare skiljer Young (2000:163) mellan tre olika nivåer av det sociala livet: privata, medborgerliga och politiska sammanslutningar. Det som särskiljer politiska sammanslutningar är att dessa på ett självmedvetet sätt fokuserar på att ställa krav och försöka påverka hur samhället borde se ut. Young talar om dessa tre kategorier som olika nivåer av föreningslivet och påpekar att vissa frivilligorganisationer grundats med ett uttalat mål att operera på alla nivåer, medan andra har ett uttalat uppdrag som ryms inom en specifik nivå men kanske i praktiken rör sig mellan de olika nivåerna.

Genom marginaliserade grupper självorganisering skapas utrymme för människor att gemensamt synliggöra erfarenheter som annars inte kommer till uttryck i den rådande politiska diskursen. Ett starkt, autonomt och pluralistiskt civilsamhälle skapar möjlighet för olika individer och grupper att representeras i vad Young (2000:168-180) kallar den *publika sfären*. Med den publika sfären avses tillgängliga platser och forum där individer och grupper har möjlighet att dra uppmärksamhet till frågor, uttrycka sin åsikt och uppmana till handling. Det kan handla om fysiska platser både inomhus och utomhus, men även offentlig media. Den offentliga sfären handlar också om ett förhållande mellan medborgarna. Händelser och uttalanden som uttrycks i den offentliga sfären exponeras för en mängd olika människor som utgör offentligheten. Ingen av oss vet exakt vem som finns i denna publika sfär och inte heller hur det som uttrycks där kommer att tas upp, tolkas eller generera för respons bland dem som befinner sig inom den. Young beskriver den publika sfären som den främsta länken mellan folket och makten. Dels som en plats

för kritisk opposition, exempelvis genom att medborgare kan exponera orättvisor och hålla makthavare ansvariga. Dels som en plats för policyinflytande, på så sätt att individer genom publika diskussioner och organisering kan katalysera praktisk förändring inom civilsamhället självt och påverka den offentliga politiken.

3.5 TEORETISKT RAMVERK

Som jag tidigare skrivit är syftet med uppsatsen att undersöka vad det finns för utrymme för individen att vara politisk när hon är utesluten ur den politiska gemenskapen, och hur det påverkar möjligheten att ta del av de politiska rättigheterna. Inom ramarna för den representativa demokratin handlar delaktighet för medborgarnas del om att rösta i allmänna val och andra folkomröstningar. För papperslösa kvinnor i Sverige, som saknar juridisk status och därmed rösträtt, är troligtvis denna form av kvantitativ delaktighet i dagsläget extremt begränsad. För att på ett djupare plan kunna diskutera hinder och möjligheter för papperslösa kvinnors politiska delaktighet, har jag i stället valt att ta utgångspunkt i en bred och normativ demokratisyn grundad i det demokratiideal som kallas för deliberativ demokrati. Här handlar politisk delaktighet om mer *kvalitativa former av delaktighet* (Perczynski, 2001). Kopplat till yttrandefriheten kan det exempelvis handla om att delta i politiska diskussioner eller diskussioner om mänskliga rättigheter, att yttra sig i egna eller allmänna angelägenheter, om journalistik eller kulturella och konstnärliga uttryck (Kommittén för mänskliga rättigheter, 2011:11).

Deliberativ demokrati utifrån Young (2000) förutsätter att alla dem vars intressen berörs av ett beslut bör inkluderas i den demokratiska processen. Här är begreppet *representation utifrån socialt perspektiv* centralt. Socialt perspektiv bygger på tanken om att människor har olika erfarenhet, historia och social kunskap beroende på deras specifika position i sociala gruppstrukturer. I detta fall handlar det inte om att alla papperslösa kvinnor har ett och samma perspektiv, men att individer inom gruppen till viss del kan dela världsbild utifrån den sociala position de befinner sig i. Young (2000) lyfter fram civilsamhället som en betydelsefull plattform för uttryck av olika sociala perspektiv.

3.5.1 Hinder för politisk delaktighet

I min analys av hinder för politisk delaktighet, för papperslösa kvinnor i Sverige, kommer jag att använda mig av De Genovas (2002) begrepp *utvisningsbarhet*, som handlar om det överhängande hotet om utvisning och som sammankopplas med vad han benämner som *"illegalitet"*. Genom att beskriva utvisningsbarhet som ett avsiktligt resultat av migrationslagar och som ett disciplinerande verktyg som återskapar nationalstatens gränser i människors vardagsliv, avser jag visa hur papperslösa kvinnor begränsas i fråga om politisk delaktighet och därmed i att nyttja de politiska rättigheterna i praktiken. I

detta sammanhang kommer jag också att använda mig av Frasers (2011) teorier om postwestfalisk demokratisk rättvisa. Med tanke på att papperslösa kvinnor i Sverige idag nekas tillgång till såväl ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter som medborgerliga och politiska rättigheter, menar jag att det blir meningslöst att diskutera gruppens politiska delaktighet inom ramarna för den representativa demokratin och den territoriellt avgränsade nationalstaten. I analysen kommer jag till viss del att diskutera papperslösa kvinnors politiska delaktighet inom *det ordinära politiska livet*, men främst fokusera på frågan om *felavgränsning*.

3.5.2 Möjligheter till politisk delaktighet

Utifrån min andra frågeställning kommer jag i denna del att presentera och analysera möjligheter till politisk delaktighet, för papperslösa kvinnor i Sverige. Även här kommer jag att utgå ifrån Frasers rättviseteorier. Det Fraser (2011) kallar för *transformativ avgränsningspolitik* kan uppträda i flera dimensioner och på flera nivåer samtidigt. Som tidigare nämnts rör de första två nivåerna av rättvisa enligt Fraser representation i det ordinära politiska livet, och diskussionen om felavgränsning. Den tredje nivån handlar här om hur en transformativ avgränsningspolitik kan ta sig uttryck, i syfte att förändra den politiska gränsdragning och hur papperslösa kvinnor själva kan delta i denna meta-politiska kamp.

Inspirerad av McNevins (2010) diskussion om att *becoming-able to* och *being-political* kommer jag i analysen att skilja mellan att *bli politisk* och att *vara politisk*. Jag vill dock framhålla att denna uppdelning främst är teoretiskt och används för att skapa struktur i min analys – i praktiken kan dessa delar säkert smälta samman. McNevin beskriver processen i att bli politisk som i termer av kollektivt empowerment, vilket enligt min tolkning handlar om att i solidaritet med andra bygga självförtroende, börja betrakta sig själv som en politisk aktör och relatera till andra som politiska jämlikar. Tidigare studier har visat hur sociala nätverk och organisationer inom civilsamhället har en betydelsefull roll för att stärka papperslösas position i samhället (se t.ex. Kullving, 2010; Sigvardsdotter, 2012). Mot bakgrund av detta och med koppling till de centrala hinder i form av utvisningsbarhet och felavgränsning som jag tidigare diskuterat, vill jag visa på betydelsen av att *bli* politisk innan en har möjlighet att *vara* politisk.

Den del av processen som handlar om att vara politisk, handlar enligt min tolkning om att agera talesperson för sig själv och ställa krav på rättigheter som förnekats en, och därmed framträda som en autonom politisk aktör och en legitim rättighetsbärare. Enligt min tolkning kan detta ske i mer privata sammanhang såväl som i publika. Här kommer jag dock att använda mig av begreppet den *publika sfären* utifrån Young (2000). Young lyfter fram den publika sfären som avgörande för politisk aktivitet. I fråga om papperslösa kvinnor finns dock en uppenbar konflikt som handlar om svårigheten i att höras och synas som papperslös, vilket jag kommer att utveckla i min analys.

4 RESULTAT OCH ANALYS

I det här avsnittet kommer jag utifrån mina frågeställningar att presentera och analysera mitt insamlade material, med hjälp av det teoretiska ramverk som presenterades i föregående avsnitt. Jag kommer först att göra en analys av centrala hinder för politisk delaktighet som jag identifierat. Därefter kommer jag att gå vidare till att presentera och analysera möjligheter till politisk delaktighet för papperslösa kvinnor i Sverige.

4.1 HINDER FÖR POLITISK DELAKTIGHET

Att papperslösa kvinnor idag nekas jämlikt deltagande i samhället utifrån flera dimensioner råder det ingen tvekan om. Samtidigt är papperslösa kvinnor inte en homogen grupp, och de hinder för politisk delaktighet som papperslösa kvinnor möter kan grunda sig i olika förhållanden såsom bristande språkkunskaper, rasism eller låg utbildningsnivå. En representant från civilsamhället (C7⁴) betonar detta:

Papperslösa kvinnor är också invandrade kvinnor. Papperslösa kvinnor är också, som alla andra människor, kommer från olika bakgrund, har olika intressen. Det går inte att säga någonting om just papperslösa kvinnor, deras delaktighet.

Vi kan självklart fråga oss om det verkligen är möjligt och relevant att tala om papperslösa kvinnor som grupp. Även om möjligheterna till politisk delaktighet påverkas av en mängd olika faktorer, vill jag ändå hävda att det finns vissa centrala hinder knutna till tillståndet som papperslös. Här blir det relevant att diskutera delaktighet och representation på flera nivåer, med stöd av Frasers teorier om rättvisa. Med hjälp av begreppen *utvisningsbarhet* (De Genova, 2002) och *felavgränsning* (Fraser, 2011) kommer jag i följande avsnitt att diskutera hinder för politisk delaktighet, för papperslösa kvinnor i Sverige.

4.1.1 Oro och rädsla för utvisning

De Genova (2002) skiljer utvisningsbarheten från utvisning i sig, då utvisningsbarhet handlar om det överhängande hotet om utvisning – vetskapen om att en när som helst kan gripas av polis och deporteras. Just oron och rädslan för utvisning är något nästan alla intervjupersoner nämner som ett av de främsta hindren för papperslösa kvinnors politiska delaktighet (A2; A3; A4; C1; C2; C3; C5). Även om

4 I följande kapitel kommer jag att referera till intervjupersonerna på följande sätt: kvinnor med egen erfarenhet av papperslöshet som A (1-4) och representanterna från civilsamhället som C (1-7). Fullständig referenslista finns i kap. 6.

papperslösa kvinnor på olika sätt är socialt delaktiga i samhället, påverkar hotet om utvisning gruppens möjlighet till politisk delaktighet. En intervjuperson (C7) beskriver det med följande ord:

Papperslösa kvinnor finns överallt, de stödar hotellen, de kör spårvagnarna, de är i mataffären [...]. Så på ett sätt finns dom i det offentliga rummet, hela tiden. Huruvida dom själva har makt att kontrollera sin situation, eller tala för sin situation, är väldigt svårt i och med att rädslan av att avvisas är ju överhängande.

För papperslösa kvinnor i behov av skydd undan (sexuellt) våld från exempelvis en arbetsgivare eller en hyresvärd i Sverige kan det vara extra svårt att vara synlig i samhället (C7). Det går heller inte att bortse ifrån att papperslöshet är en del av en flykthistoria. Flera av intervjupersonerna påpekar att vissa kvinnor inte bara gömmer sig undan den svenska polisen, utan även en regeringsmakt eller familjemedlemmar i ursprungslandet (A2; C1; C4; C7). Tillståndet som papperslös gör det därmed svårt att höras och synas i den publika sfären.

Att inte veta vem som går att lita på och vad det en säger kan få för konsekvenser, kan göra att många kvinnor som lever som papperslösa undviker att ta onödiga risker i fråga om politisk delaktighet (A4; C4; C5). På så sätt begränsar utvisningsbarheten möjligheten att öppet föra sin egen talan och att delta i politiska manifestationer och aktioner eller i olika slags föreningar. Jag vill hävda att det inte bara är problematiskt ur demokratisynpunkt utan även ur ett MR-perspektiv, då uppfyllandet av mänskliga rättigheter kräver att marginaliserade och utsatta grupper på ett aktivt och fritt sätt kan delta i den politiska utvecklingen och ställa krav på staten i egenskap av rättighetsbärare.

Kvinnor som lever som papperslösa är självklart inte bara ”papperslösa” utan kanske även föräldrar, arbetstagare eller religiöst troende, vilket kan påverka individens intresse för olika politiska frågor och sammanhang. Samtidigt kan det vara svårt att klä av sig utvisningsbarheten, vilket framför allt en intervjuperson som själv lever som papperslös (A4) påpekar:

Leaving your undocumented thing behind, where would I go and participate? It's a complimented one. Because I have never been out and expressed myself, I don't know how it looks like to talk about something without telling your identity.

Med hjälp av Youngs (2000) begrepp *socialt perspektiv* kan vi förstå människor som flerfaldigt positionerade i sociala gruppstrukturer. Att ”vara papperslös” kan ses som en av flera möjliga positioner. Jag menar att det däremot kan vara en position som är svår att bortse, på grund av utvisningsbarheten i form av det ständiga hotet om utvisning. Inte minst i politiska sammanhang som ju ofta syftar till någon form av samhällsförändring med utgångspunkt i problem du själv upplever eller ser omkring dig.

Flera intervjupersoner återkommer till att livet som papperslös innebär en vardag präglad av rädsla och oro (A2; A3; A4; C1; C2; C3; C4). En representant från civilsamhället (C1) säger:

Det är skillnad, när det är kvinnor som har en trygghet, de hotas inte med utvisning. Jag tänker till exempel på Suffragetterna i England, eller kvinnorörelsen för rösträtt, det var ju fattiga kvinnor också. Som kämpade för att överleva och levde under svåra förhållanden också, men de hade ändå det här att, de hotades inte med utvisning.

I ett liberaldemokratiskt styrelseskick är jämlikhet knutet till medborgarskapet, vilket ger en grundläggande trygghet och en legitimitet som rättighetsbärare – i exemplet med Suffragetterna handlar det om rätten till en röst. Utifrån en politisk synvinkel tycks utvisningsbarheten innebära att den drabbade individen förlorat sin status som politisk jämlike. Det påverkar troligtvis även individens politiska rättigheter, eftersom jämlikhet är en grundläggande princip i fråga om mänskliga rättigheter.

4.1.2 Att betraktas som "illegal"

En organisation som arbetar för att skapa fristäder för papperslösa i Göteborg, påminner om att papperslöshet inte är något naturgivet, utan en konsekvens av ett beslut taget av statliga myndigheter:

Myndigheterna glömmar att människor fortsätter vara människor oavsett vad Migrationsverket och staten bestämmer om rätten till uppehållstillstånd. De glömmar att ett avslag inte gör en asylsökande mindre lik andra människor, som fortsätter att ha behov och drömmar trots detta beslut.

(Fristad, u.å.)

Även om kvinnor som nekas uppehållstillstånd "fortsätter att vara människor", för utvisningsbarheten med sig en stämpel som "illegal". De Genova (2002) skildrar "illegalitet" och utvisningsbarhet som ett avsiktligt resultat av migrationslagar och ett medel för att disciplinera och skilja ut vissa grupper av människor. Att "illegaliteten" kan ha en disciplinerande funktion blir tydligt i intervjuerna med flera av de papperslösa kvinnorna (A2; A3; A4). En av dem refererar upprepade gånger till sig själv som "illegal". Hon betonar visserligen att hon inte har något intresse för politik, men hänvisar samtidigt till tillståndet som utvisningsbar som en anledning till att inte kunna eller vilja påverka samhället:

[S]ince I am undocumented I don't feel that I am capable of doing anything with the society, and it's like that. [...] I mean, there is nothing that makes me equal with any legal people. Since I am illegal I have to hide myself in any way.

(A4)

Flera av de papperslösa kvinnorna (A2; A3; A4) vittnar om hur de måste anstränga sig för att smälta in och bete sig på ett oklanderligt sätt, särskilt i offentliga sammanhang. Det stämmer överens med De Genovas (2002) beskrivning av hur ”illegalitet” innebär att nationalstatens fysiska gränser reproduceras i människors vardagsliv. Utifrån Youngs demokratiideal är det problematiskt eftersom deliberativ demokrati förutsätter kritisk opposition. Generellt sett finns det i Sverige ett relativt stort utrymme att kritisera, ifrågasätta och ställa beslutsfattare till svars inom ramarna för demokratin. Samtidigt menar jag att detta utrymme troligtvis är mycket begränsat för människor som ständigt måste vara noga med att inte dra uppmärksamhet till sig. En representant från civilsamhället uttrycker att stämpeln som ”illegal” inte bara påverkar individens möjlighet att ha kontakt med myndigheter eller att anmäla brott till polisen, utan även möjligheten att yttra sig om en ser ett fel i samhället och vill förändra det. Hon menar att ett första steg i att främja papperslösa kvinnors delaktighet är att få bort synen på papperslösa som ”illegala” (C2).

Att utvisningsbarheten och i sin tur ”illegalitet” inte bara handlar om en rädsla för att gripas och deporteras utan också en skam över att befinna sig i landet utan tillstånd – att uppfattas som en brottsling – blir tydligt i intervjun med en papperslös kvinna (A4). Hon säger till exempel:

You didn't do anything, but living undocumented itself is crime. It's not allowed. And if it's not allowed, you don't want to be assumed as a criminal person, living hidden, cheating Swedish government. So you don't want to spill that in the public, because it might cause something. And that something might cause you a big thing.

Sammantaget gör det att hon undviker att avslöja sig som papperslös, även på platser där hon känner sig trygg. Även om ”illegaliteten” tycks vara högst påtaglig, betyder det dock inte att alla papperslösa kvinnor förhåller sig till den på samma sätt. Särskilt två av intervjupersonerna (A2; A3) uttrycker en stor frustration gentemot rådande migrationslagar. De vägrar att godta bilden av att de själva begår en illegal handling genom att stanna i landet utan tillstånd. En av dem uttrycker exempelvis att så länge personer inte bryter mot lagen (det vill säga genom att aktivt begå ett brott) är det deras rätt att bo var de vill (A2). Det menar jag visar att ”illegalitet” inte är ett naturligt tillstånd, utan att det är möjligt att förhålla sig kritisk till den.

Min tolkning av ”illegalitet” är att det är någonting annat än kriminalitet. I Sverige har den som begår ett brott rätt till en rättegång och måste avtjäna sitt straff, men blir inte fråntagen de rättigheter hen har i egenskap av medborgare. ”Illegalitet” handlar snarare om att hela ens existens illegaliserats. Vad gör det med en människa att på ett så tydligt sätt uppleva att du inte är önskvärd, eller kanske snarare: att du inte är tillåten? Om ”illegalitet” kan sägas ha en disciplinerande effekt på så sätt att människor undviker att yttra sig, kan inte det då betraktas som en slags kränkning av yttrandefriheten? Kanske kan vi se

”illegalitet” som ett tillstånd som innebär att individen förlorat sin legitimitet som rättighetsbärare och kravställare, och blir därmed tystad.

4.1.3 Uteslutning från samhället

Ett tydligt uttryck för det Fraser (2011) kallar felavgränsning har att göra med rätten att delta i skötseln av allmänna angelägenheter, som är knuten till rösträtten och rätten att ställa upp i allmänna val. Det är en politisk rättighet som uttryckligen bara gäller medborgare i en viss stat. Här grundar sig papperslösa kvinnors ”icke-talan” i samhällets politiska konstitution som utesluter vissa grupper baserat på medborgarskap. Ett exempel på detta ger en representant från civilsamhället (C2), som lyfter fram en av Fi:s kandidater till EU-valet. Även om kandidaten själv ville ställa upp och stöttades av partiet, var hon i praktiken inte valbar på grund av avsaknad av svenskt medborgarskap.

Fraser (2011) beskriver felavgränsning som en ”politisk död” som leder till att den drabbade blir föremål för välgörenhet. Att vara papperslös innebär att nästan helt och hållet leva utanför det sociala trygghetssystemet (Fristad, u.å.). Att fokus för många papperslösa kvinnor ligger på att överleva uttrycker både kvinnor som själva lever som papperslösa och representanter från civilsamhället (A2; A3; A4; C1; C4; C5). Tidigare var det möjligt för papperslösa att arbeta och betala skatt i Sverige även om de befann sig olagligt i landet, men sedan 2012 finns inte längre den möjligheten (C1). Att sakna laglig rätt att arbeta och att nästan helt stå utanför välfärdssystemet resulterar i att många papperslösa kvinnor lever som ”ingen-inkomsttagare” (C5). Det kan exempelvis innebära att tvingas gå runt till frivilligorganisationer och kyrkor för att be om mat för dagen. Till två papperslösa kvinnor ställde jag frågan om de själva har möjlighet att vara aktiva i de organisationer de är i kontakt med. De svarar mig att en sjuk person (i symbolisk mening) inte kan vårda en annan sjuk: ”We are, for example ‘sick’ in this moment. We don’t have a job, we need to survive for ourselves”. Bara att skaffa mat beskriver de som ett stort och svårt arbete (A2; A3). Att det inte bara handlar om en kamp för överlevnad utan även en fråga om självrespekt ger särskilt en av kvinnorna uttryck för:

First it is difficult because we don't have the minimum of surviving. And second it is not good for our personality, our character [...] to go and ask and supplicate others, to give me some food. [...] I am not someone that always ask, I always fight for my rights and I was an integrated woman in my city.

(A2)

Som tidigare nämnts kan rätten till arbete ses som avgörande för individens självbestämmande, och därmed även för förmågan att nyttja de politiska rättigheterna. När staten nekar papperslösa kvinnor

möjlighet att på ett lagligt sätt kunna försörja sig får det konsekvenser inte bara utifrån en social och ekonomisk synvinkel utan även utifrån en politisk.

En papperslös kvinna (A3) beskriver avsaknaden av stabilitet som att inte kunna växa upp, att alltid vara kvar på samma nivå. Detta kan kopplas till vad De Genova (2002) beskriver som ett ”påtvungat fokus på nuet”, som till följd av utvisningsbarheten hindrar individen från att göra upp långsiktiga planer. Ett exempel är det faktum att papperslösa kvinnor idag formellt sett saknar rätt till SFI, samhällsorientering och annan utbildning. En kvinna som tidigare levtt som papperslös och varit politiskt aktiv både i sitt ursprungsland och i Sverige, säger att hon har vilja och motivation att göra allt möjligt i samhället men att språket är ett stort hinder. Hon uttrycker också att hela samhället är som en gåta för henne (A1). Med tanke på att papperslösa kvinnor också är invandrade kvinnor kanske detta har sitt ursprung i en mer allmän integrationsproblematik. Däremot är det rimligt att anta att problematiken förstärks av det faktum att papperslösa kvinnor nekas utbildning, formellt deltagande i samhället och möjlighet till långsiktig planering. Kvinnors möjlighet till självutveckling och självständighet är inte bara en viktig jämställdhetsfråga. Det är också helt avgörande i demokratisynpunkt, då åsikts- och yttrandefriheten handlar om att utveckla egna tankar och åsikter och om friheten att söka, ta emot och sprida information och idéer.

Att sakna juridisk status och egen inkomst kan innebära att inte kunna ha ett eget hyreskontrakt utan tvingas flytta flera gånger i månaden (A2; A4; C5). Att behöva flytta mellan olika boenden, kvinnojourer eller städer skapar därmed en framtvungad rörlighet, som kan göra det svårt att vara regelbundet aktiv i en viss organisation eller i ett politiskt sammanhang (C7). En slags motsatt problematik har att göra med begränsade möjligheter att röra sig i staden med kollektivtrafik. Att sakna pengar till spårvagns-/bussbiljett i kombination med en rädsla för att åka fast i biljettkontroller skapar inte bara praktiska hinder i vardagen, utan kan i praktiken även inverka på papperslösa kvinnors möjlighet att nyttja de få rättigheter som en formellt sett har rätt till, såsom rätten till sjukvård (C4; C5; Göteborgs stad/samrådsmöte). Att inte kunna röra sig fritt i staden kan dessutom få till följd att individen begränsas i sin förenings- och församlingsfrihet, genom att exempelvis inte kunna ta sig till politiska möten eller manifestationer (C4; C5). Kanske kan rörelsefriheten ses som knäckfråga, eftersom den är ett tydligt uttryck för den konflikt som finns mellan statens intresse av att upprätthålla sina gränser och dess skyldighet att garantera de mänskliga rättigheterna för var och en som befinner sig inom dess territorium och är underkastad dess jurisdiktion. Å ena sidan är papperslöshet ur statens synvinkel ett resultat av att individen olagligt uppehåller sig i landet, vilket innebär att staten avsagt sig sitt ansvar. Å andra sidan har vi ett kommunalt självstyre i Sverige, som ger kommuner och regioner stor handlingsfrihet. Medan det är politiska beslut

och migrationslagar på nationell nivå som försatt individen i papperslöshet, är det på lokal nivå hon befinner sig och där begränsningen i hennes rörelsefrihet inverkar på hennes politiska friheter.

Under intervjuerna blir det tydligt att papperslöshet i många fall innebär att inte kunna engagera sig i andra frågor än de mest akuta och personliga. Tillståndet som papperslös tycks inte vara detsamma som att vara passiv – snarare tvärt om. Däremot kan det göra det svårt att vara politiskt delaktig i samhället på ett djupare plan, eftersom mycket av individens tid och energi går åt till att få sina grundläggande behov tillgodosedda. En kvinna som lever som papperslös (A4) beskriver det med följande ord:

*...even if we can't participate in a wide way, we can participate in our own little world.
That little world is finding food to eat, and a place to stay. And to do that of course we
going to need to find out what kind of organizations we are looking for.*

Citatet visar hur civilsamhället har tagit en kompensatorisk roll när papperslösa kvinnor uteslutits från den politiska gemenskapen. Ett exempel kan hämtas från ett etablerat frivillignätverk i Göteborg som erbjuder vård för papperslösa och även bedriver opinionsbildande arbete i frågan om papperslösas rätt till sjukvård. En målsättning för verksamheten är att avskaffa sig själv. Detta med motiveringen att sjukvård inte ska behöva lita till ideella krafter (C5; Rosengrenska, u.å.). Det påminner oss om att staten är den främsta skyldighetsbäraren i fråga om papperslösas rättigheter. Även om civilsamhället har en viktig roll, inte minst i att främja papperslösas kvinnors politiska delaktighet, är det staten som har ansvar för att respektera, skydda och uppfylla såväl de social, ekonomiska och kulturella rättigheterna som de medborgerliga och politiska.

Intervjuerna har gjort mig smärtsamt medveten om hur de mänskliga rättigheterna är ömsesidigt relaterade till och beroende av varandra. Jag har visat hur felavgränsningen uttrycks i att papperslösa kvinnor blir beroende av andras välvilja för att få sina grundläggande behov tillgodosedda. Att inte kunna göra upp långsiktiga planer och att behöva vara beroende av andras välvilja för att överleva, kan knytas till självrespekt och självutveckling. Här kan vi fråga oss vad yttrandefriheten är värd om människor inte ges utrymme att på ett långsiktigt plan och i interaktion med andra utveckla egna tankar och åsikter. Det är också här vi kan se en tydlig koppling mellan yttrandefriheten och förenings- och församlingsfriheten. Även om yttrandefriheten är individuell på så sätt att den ska garanteras varje individ, har det för mig blivit tydligt att den inte är särskilt meningsfull utan ett kollektivt sammanhang. Yttrandefriheten handlar inte bara om att själv få uttrycka sig, vilket i och för sig kan ses som en viktig del i att vara människa, men också om friheten att söka, ta emot och sprida information och idéer vilket förutsätter interaktion mellan samhällsmedlemmar på någorlunda lika villkor.

4.2 MÖJLIGHET TILL POLITISK DELAKTIGHET

För att det ska bli relevant att prata om möjligheter till politisk delaktighet för papperslösa kvinnor, menar jag att vi måste diskutera frågan på en högre nivå. Det Fraser (2011) kallar felavgränsning har att göra med hur gränserna för den politiska gemenskapen är dragna. En representant från civilsamhället (C6) menar att det faktum att staten både kan säga ”nej, du kan inte vara här” och samtidigt ge stöd till papperslösa (till exempel i form av sjukvård och utbildning till papperslösa barn) visar att idén om medborgarskap och uppehållstillstånd inte är huggen i sten utan något som det finns en kamp kring.

Samma intervjuperson uttrycker att arbetet för papperslösas rättigheter förstås kan få praktiska konsekvenser. Men det kan samtidigt ses som ett sätt att försöka förändra villkoren för vilka som inkluderas, att ”öppna upp idén om vilka som det kollektiva har ansvar för” (C6). Utifrån ett MR-perspektiv handlar det om hur civilsamhället kan utöva påtryckning för att pressa staten att ta sitt ansvar för uppfyllandet av de mänskliga rättigheterna. Att staten redan gett med sig inom vissa områden ökar troligtvis utrymmet att ta kampen inom andra. En representant från civilsamhället (C2) beskriver hur hon argumenterat för papperslösas rättigheter, exempelvis rätten till ekonomiskt bistånd, utifrån de internationella konventionerna och kommunens självbestämmande på lokal nivå. Hon säger:

Och på samma sätt tänker jag att det går att göra med allt annat för det finns ingenstans där det står i dom här konventionerna att du inte ska ha dom här rättigheterna om du saknar personnummer eller om du saknar medborgarskap, det är någonting vi själva har hittat på egentligen.

Det kan vi koppla till vad som med Frasers (2011) ord omnämns som den *transformativa avgränsningspolitiken*, som kan föras i flera dimensioner och på flera nivåer samtidigt. För att exemplifiera ytterligare kan vi återgå till tidigare nämnda exempel om Fi:s kandidat till europavalet. Att kandidera kan självklart ses som ett sätt att driva partiets politik och att delta i diskussioner om frågor som rör ekonomisk omfördelning och kulturellt erkännande – det Fraser (2011) kallar rättvisefrågor på den första nivån. I detta fall kan det samtidigt ses som ett sätt att utmana gränsdragningen för den politiska gemenskapen då kandidaten medvetet ställer upp i ett val hon inte är behörig i – det vill säga rättvisefrågor på andra nivån. Fi:s partiledare Gudrun Schyman säger i ett nyhetsinslag att just denna kandidatur till valet innebär

en väldigt intressant process för att se: hur fungerar demokratin för människor som inte har papper? [...] Det här är ju uppenbara brister i demokratin som vi tycker att, det är bra att synliggöra det.

(Aronsson, 2014).

Även om kandidaten i praktiken inte var valbar ledde hennes kandidatur till en offentlig debatt om vem som är inkluderad i demokratin. Den tvingade även svenska myndigheter att ta ställning i frågan om felavgränsning, i och med sin bedömning av hur fallet skulle hanteras. Det är en fråga som annars kanske inte hade kommit upp på agendan och som beslutsfattare inte skulle behöva konfronteras med. Detta eftersom de som drabbas av felavgränsningen är uteslutna från den gemenskapen, och därmed inte ges utrymme att konfrontera politiska makthavare i denna typ av konflikter.

Resonemanget ovan för oss in på det Fraser (2011) talar om som en tredje nivå av politisk orättvisa, i termer av *skew metapolitisk representation*, vilket handlar om vem som får delta i diskussioner och beslut om hur det politiska rummet ska avgränsas. Fraser diskuterar det som en fråga på global nivå. Jag menar att det lika gärna kan brytas ner till en fråga på lokal nivå, eftersom det är på den lokala nivån som avgränsningskonflikterna blir både påtagliga och personliga.

4.2.1 Representation och civilsamhällets roll

Denna studie är alltför begränsad för att säga något om möjligheterna till politisk påverkan, däremot har jag velat undersöka möjligheterna att över huvud taget delta och komma till tals som papperslös kvinna. Här kommer jag att använda mig av teorier om representation utifrån *socialt perspektiv*, utifrån Young (2000). I detta fall handlar det inte om representation i de formella demokratiska processerna, utan representation i civilsamhället och det Young benämner som den *publika sfären*.

I dagsläget finns det flera aktörer inom civilsamhället som sörjer för papperslösa kvinnors överlevnad, genom att hjälpa till med mat, kläder, husrum och sjukvård. De formella organisationer som jag varit i kontakt med som arbetar för papperslösas rättigheter tycks huvudsakligen drivas av personer som själva har uppehållstillstånd. Samtidigt vittnar flera intervjupersoner om att det även finns papperslösa kvinnor som själva är aktiva i dessa organisationer, exempelvis genom ideellt arbete (A1; C1; C2; C4; C5, C7). En representant från civilsamhället (C7) påpekar också att det finns många nätverk som det organiserade civilsamhället inte känner till eller har kontakt med. Nätverk som nästan enbart består utav papperslösa, där människor är mycket mer engagerade i sitt eget öde än i de mer etablerade politiska nätverken.

Young (2000) skiljer mellan privata, medborgerliga och politiska sammanslutningar, även om hon påpekar att vissa i praktiken rör sig mellan de olika nivåerna. I detta sammanhang kan vi fråga oss om det verkligen är möjligt och relevant att göra denna uppdelning. En representant från civilsamhället (C7) påpekar att socialt arbete med papperslösa också är ett politiskt arbete. Med utgångspunkt i asylrätten och de internationella konventioner för mänskliga rättigheter som Sverige skrivit under säger hon:

Då är allt arbete som gör att papperslösa människors rättigheter och livssituation på nåt sätt fungerar i det här landet, för mig det är ett sätt att kalla det ett politiskt arbete.

Att få fler papperslösa delaktiga i de mer etablerade nätverken och organisationerna uttrycks av flera av intervjupersonerna som en ambition och en målsättning, men också som något som av olika anledningar är ganska problematiskt (C2; C3; C5; C6; C7). Dels handlar det om hinder som är knutna till tillståndet som papperslös som jag tidigare diskuterat, såsom svårigheten i att vara synlig och avsaknaden av stabilitet och trygghet. Flera intervjupersoner påpekar att det också har att göra med bristande förmåga inom civilsamhällets organisationer och från myndigheters sida (C3; C5; C6).

Under våren deltog jag själv i ett samrådsmöte mellan kommunen och civilsamhället, om hur kommunen kan nå och stödja papperslösa genom föreningsbidrag. Till mötet bjöds representanter från civilsamhället in, men inga öppet papperslösa personer var närvarande. I samband med mötet uttryckte en representant från civilsamhället (C6) att frågor antagligen skulle diskuteras på ett annat sätt om de som själva berördes var med i diskussionerna. Det omänskliga i situationen skulle bli mycket tydligare, och ansvariga (från exempelvis kommunen) skulle antagligen ställas till svars på ett för dem obehagligare sätt. Samtidigt, säger hon, skulle det också vara en stark politisk kraft i det. Återigen visar detta på hur felavgränsning innebär att makthavare slipper konfronteras med de grupper som drabbas hårdast av vissa politiska beslut, och inte heller behöver ta hänsyn till dessa gruppers krav. Det visar också på betydelsen av representation utifrån socialt perspektiv. Precis som Young (2000) påpekar är risken stor att politiska beslutsfattare kan upprätthålla orättvisa förhållanden om bara vissa sociala perspektiv influerar diskussioner och politiska beslutsprocesser.

Flera av intervjupersonerna berättar att de känner till kvinnor som är öppet politiskt delaktiga som papperslösa. Generellt sett tycks tidigare erfarenheter av politisk aktivitet men även individens socioekonomiska situation och om en har barn som är beroende av en eller inte, ha betydelse för vilka kvinnor som öppet kan och vågar delta politiskt som papperslösa (A1; C3; C5; C6). En representant som själv är involverad i olika politiska aktiviteter (C3) menar dock att det rör sig om ett fåtal papperslösa kvinnor som hörs och syns i politiska sammanhang. Hon uttrycker att det ofta handlar om kvinnor som varit politiskt aktiva i sina hemländer och efter ett par år i Sverige kommit i kontakt med likasinnade och hittat sätt och möjligheter att agera politiskt här. Hon betonar att det är viktigt att visa att papperslösa inte är en homogen grupp och att skapa utrymme för olika personer att få komma till tals, men att hon upplever att det är svårt att få papperslösa kvinnor att ställa upp som talare på politiska manifestationer och liknande. Som arrangör vill hon inte pusha individer för hårt men inte heller att bara ett fåtal personer, eller personer utan egen erfarenhet av papperslöshet, ska föra gruppens talan.

Young (2000) skiljer mellan representation utifrån åsikter, intressen och socialt perspektiv. Att papperslösa kvinnor till viss del delar socialt perspektiv, betyder inte att alla papperslösa kvinnor delar åsikter och intressen. En intervjuperson (C6) påpekar exempelvis att det både bland papperslösa kvinnor själva och bland civilsamhällets aktörer finns en politisk skiljelinje i synen på kärnan i problematiken. Hon säger att vissa fokuserar på att asylsystemet måste fungera bättre, och exempelvis arbetar för förändringar i utlänningslagen och dess tillämpning. Det kan jämföras med vad Fraser (2011:30) kallar en *affirmativ ansats* – att acceptera nationalstatens gränser men vända sig emot hur principen tillämpas idag. Andra menar att det är hela systemet det är fel på – att det aldrig kan vara rättvist att människor måste ansöka för att få bo på en viss plats (C6). Det ligger enligt min mening mer i linje med vad Fraser (2011:30) kallar en *transformativ ansats* - att ifrågasätta den westfaliska ordningens grunder. Detta menar jag visar på vikten av att låta många olika röster komma till tals, och då särskilt de som berörs allra mest. En central orsak till att Young förespråkar deliberativ demokrati är just att tillåta olika intressen och argument att ställas mot varandra för att på så sätt nå fram till väl förankrade och genomtänkta lösningar. Med tanke på att papperslösa kvinnor inte representeras i det formella politiska systemet är det kanske extra viktigt att de olika röster och synsätt som finns inom gruppen ges utrymme i den publika sfären.

Som tidigare nämnts är det dock inte helt enkelt att lyfta fram papperslösa kvinnor som är villiga att synas och höras. En representant från civilsamhället (C6) säger att det blir ett dilemma när hon som representant för en organisation får förfrågningar om att ställa upp som talesperson i olika sammanhang, till exempel i debatter eller panelsamtal. Å ena sidan tycker hon att det är problematiskt att tala för gruppen utan att själv ha erfarenhet av papperslöshet, å andra sidan blir det fel att säga nej om hon inte kan tipsa om någon annan, eftersom det är viktigt att frågorna tas upp. Det handlar också om på vilket sätt representanter för gruppens talan. Att uppmärksamma att det finns brister i systemet, att föreläsa om papperslösa kvinnors rättigheter eller att bidra med ett teoretiskt genusperspektiv på asylprocessen ges som exempel på situationer då representanter från civilsamhället själva anser det vara mer legitimt att tala om papperslösa kvinnor som grupp (C4; C6; C7). När det handlar om att berätta hur det är att leva som papperslös uttrycker flera av representanterna att det är viktigt att låta papperslösa föra sin egen talan.

Samtidigt säger en representant från civilsamhället (C6) att ”för att driva dom frågorna tänker jag att man behöver vara många, det kan inte bara drivas av dom som är negativt påverkade av det.” Även om frågan om representation är viktig, krävs troligtvis ett brett engagemang om den typ av avgränsningspolitik som Fraser förespråkar ska få gehör och effekt. Kanske kan vi se det som en cirkulär process där avgränsningspolitiken delvis kan syfta till att stärka papperslösa kvinnors politiska delaktighet, samtidigt som gruppens politiska delaktighet i sin tur är avgörande för en väl förankrad och legitim avgränsningspolitik. Uttryckt i termer av mänskliga rättigheter handlar det om hur kampen för papperslösa

kvinnors rättigheter också behöver inkludera de politiska rättigheterna, för att bemäktiga papperslösa kvinnor att själva delta i kampen om mänskliga rättigheter.

4.2.2 Att bli politisk

McNevin (2010) diskuterar hur utvisningsbara personer kan föra sin egen talan, när det är förbundet med uppenbara risker att tala över huvud taget, och när ens legitimitet som rättighetsbärare inte är fastställd på förhand genom en status som medborgare. Den första delen i det McNevin kallar *politisk subjekt-formation* handlar enligt min tolkning om att stärkas som politisk aktör. Utifrån McNevins resonemang vill jag framför allt ta fasta på betydelsen av kollektivet och förtroendefulla relationer, i processen i att bli politisk för att kunna höras och synas som papperslös och att ställa krav på rättigheter.

Flera intervjupersoner uttrycker att nätverk och personliga relationer är avgörande för att stärka papperslösa kvinnors politiska delaktighet (A1; C1, C6; C7). En representant från civilsamhället beskriver det som att mycket politik börjar i en mänsklig relation, och att olika typer av relationer därför kan fungera som en bas för politisk delaktighet (C6). Det kan exempelvis handla om mer informella grupper eller nätverk, där papperslösa ingår och där människor hjälper varandra i en solidarisk anda utan att detta är uttalat (C7). Det kan också handla om personliga relationer som sprungit ur en kontakt som från början handlat om praktiskt stöd genom en mer etablerad organisation eller nätverk (C1). Flera intervjupersoner lyfter även fram vikten av olika slags mötesplatser, exempelvis verksamheter som bedriver svenskaträning, för att lägga en grund för politisk delaktighet (A1; A4; C1; C4; C5).

Att skapa fristäder för papperslösa lyfts fram som ett sätt att hantera papperslösa kvinnors utvisningsbarhet och att stärka individer som politiska aktörer. En intervjuperson (C2) argumenterar för möjligheten att göra hela staden till en sådan fristad. Hon refererar till att det redan gjorts på lokal nivå i delar av USA och Kanada (så kallade Sanctuary Cities). Det är en formell procedur bestående av två delar: dels en överenskommelse om att ingen får gripas på grund av avsaknad av juridisk status. Dels införandet av ett alternativt system för identifikation, vilket i en svensk kontext skulle kunna innebära att systematiskt ersätta personnumret med ett samordningsnummer. Informellt pågår redan ett sådant arbete i staden, initierat av organisationen Fristad. För att som organisation eller företag ingå i projektet ställs tre krav: att garantera att polis eller myndigheter inte får information om att papperslösa deltar i verksamheten, att möjliggöra registrering utan personnummer samt att skapa rutiner för hur personalen ska agera när papperslösa personer söker sig till organisationen utan att försätta papperslösa i en utsatt situation (Fristad, u.å.). En troende kvinna som lever som papperslös (A4) beskriver kyrkan som en sådan slags fristad för hennes egen del. Hon beskriver det som en plats där hon känner sig trygg och välkommen, där det inte krävs tillstånd för att få vara och där hon kan delta på lika villkor som andra. Jag menar att

detta visar att fristäder inte behöver vara uttalade politiska arenor, men ändå kan utgöra en viktig del i att stärka papperslösa kvinnors självkänsla och tillit till andra. Det kan i sin tur vara en avgörande del i att bli politisk.

En kvinna som tidigare levt som papperslös och varit engagerad i politiska organisationer och nätverk med koppling till hennes ursprungsland, återkommer flera gånger till kollektivet som en förutsättning för hennes politiska delaktighet som papperslös. Att vara del av en grupp menar hon är av stor betydelse för att kunna stötta varandra mentalt, för att synas och för att kunna påverka. Hon beskriver också hur organisationerna hon ingått i haft en viktig roll i att ge henne nödvändig kunskap i det svenska språket och om lagar, regler och sociala normer i Sverige. Hon säger att ”det är klart att när man kan lite mer om samhället, ökar självförtroendet och man kan ta steg i att ändra sitt liv” (A1 – via tolk). Detta menar jag visar på vikten av att upprätthålla föreningsfriheten för papperslösa kvinnor. Det är inte bara en politisk rättighet i sig. Att tillsammans med andra ingå i olika former av sammanslutningar, oavsett om dessa är privata, medborgerliga och politiska, kan utgöra en bas för att bli politisk och därmed kunna agera som rättighetsbärare i att kräva sina rättigheter.

4.2.3 Att vara politisk

Vad det innebär att vara politisk är en komplex fråga att svara på. En representant från civilsamhället (C6) menar att individens aktiva handling i form av att bryta mot utvisningslagen, att välja att stanna i Sverige och att försöka ha ett så bra liv som möjligt trots alla hinder – bara det är politik. Det är något som självklart påverkar individens egen situation, men som också kan påverka samhället på sikt. En annan representant från civilsamhället (C4) säger att hon upplever att vissa kvinnor hon möter är mer politiska än andra i hur de ser på sin situation och hur de hanterar den:

Att man ser till att ändå få sin rätt att ändå studera, och få sin rätt att vara med i vissa sammanhang, som kanske andra som lever i samma situation som papperslösa inte tror sig ha eller inte tar för sig av liksom. Och då tänker jag ändå att man är med politiskt och spränger ut lite liksom, att ”här ska jag få plats”.

Papperslöshet i sig kan visserligen betraktas som ett politiskt tillstånd, eftersom det innebär att individen inte bara brutit mot regelverket utan utmanat ett helt system uppbyggt kring nationalstaten och dess gränskontroll. Att se alla papperslösa kvinnors handlingar som politiska blir dock inte bara svårt rent analytiskt (åtminstone i detta sammanhang), utan även orättfärdigt gentemot alla de som aktivt och medvetet engagerar sig politiskt i syfte att skapa förändring. En representant från civilsamhället påminner också om att betydelsen av ”politiskt arbete” är en avgörande fråga för många kvinnor i asylprocessen.

Huruvida exempelvis arbete för jämställdhet eller politisk arbete i det dolda betraktas som skäl för asyl eller ej, får reella konsekvenser i förhållande till papperslöshet (C7).

Jag har redan beskrivit hur utvisningsbarheten gör det svårt för papperslösa kvinnor att höras och synas i den publika sfären. Ett par intervjupersoner lyfter fram anonymitet som ett alternativ till att agera öppet, till exempel genom att medverka i media (C1; C6; C7). Att bli intervjuad av journalister kan vara ett sätt att nyttja sin yttrandefrihet, till exempel för att göra sin historia känd och påverka allmänheten. En representant från civilsamhället (C6) påpekar dock att det häri också finns ett dilemma, eftersom personen själv inte är i kontroll av vad som skrivs och kanske inte kan driva samma politiska agenda som om hon själv varit den som skrivit. Ett exempel på hur kan hämtas från en kampanj om våldsutsatta kvinnors rätt till skydd. Även om papperslösa kvinnor som berördes av kampanjen inte kunde vara ansiktet utåt byggde kampanjen på deras berättelser, det vill säga individuella juridiska fall som samlats in. När kampanjen fick genomslag internationellt var det också papperslösa kvinnor som trädde fram i media (C7). På så sätt kan vi tala om en slags representation utifrån socialt perspektiv, då kampanjen skapade utrymme för människor att gemensamt synliggöra erfarenheter och kunskap som annars inte kommer till uttryck i den rådande politiska diskursen. En representant från civilsamhället som var involverad i kampanjen säger dock att ansvariga för kampanjen efter en tid var tvungna att sätta stopp för intervjuer i media, bland annat för att kvinnorna inte skulle exploateras. Hon menar att ”det var ett sätt att skydda kampanjen och skydda kvinnorna”, eftersom media nästan alltid ville göra personporträtt och utmåla varje berättelse som ett enskilt fall, medan kampanjens syfte var att ändra lagen (C7). Även om kampanjen kan ses som en av få kanaler för papperslösa kvinnor att komma till tals i den publika sfären, visar exemplet hur gruppens möjligheter att agera som talespersoner för sig själva, på sina egna villkor, ändå är begränsade.

Som jag ser det kan media visserligen fungera som en kanal för papperslösa kvinnors yttrandefrihet och för att förmedla ett socialt perspektiv som annars kanske inte kommer till uttryck i den publika sfären. Det behöver dock inte betyda att det är en möjlighet för individen att driva sina intressen och uttrycka sina åsikter, eftersom det i slutändan är journalister och redaktörer som har tolkningsföreträdet och styr över vad som publiceras. I jämförelse med traditionell media är det möjligt att sociala medier ger en större frihet, med tanke på att individen själv kan välja vad hon vill publicera och vilken kanal/forum hon vill använda sig av. Att sociala medier kan möjliggöra för papperslösa att uttrycka sig politiskt i den publika sfären är något Kullving (2010) visar på i sin masteruppsats om ensamkommande papperslösa pojkar i Malmö. Sociala medier som en möjlighet till politisk delaktighet för papperslösa kvinnor diskuterades dock inte i särskilt stor utsträckning i de intervjuer jag genomfört.

Det som McNevin (2010) beskriver som *being-political* handlar enligt min tolkning om att utmana en föreställd jämlikhet (mellan dem om räknas som samhällsmedlemmar) och därmed positionera sig som

politisk aktör och en legitim rättighetsbärare. I McNevins studie uttrycks detta genom att deltagarna agerar talespersoner för sig själva och på sina egna villkor, och på så sätt kan bidra till att förändra allmänhetens föreställningar om asylsökande. Trots det hinder som utvisningsbarheten innebär, framhåller flera av intervjupersonerna att de känner till papperslösa kvinnor som är synliga som papperslösa i den publika sfären, exempelvis genom att hålla tal på manifestationer, skapa film eller blogga (C2; C3; C4; C6; C7). Ett konkret exempel på en aktion där papperslösa kvinnor medvetet valt att agera öppet är en hungerstrejk som genomfördes av en grupp iranier i Göteborg för ett par år sedan, i protest mot Migrationsverkets beslut om att inte bevilja uppehållstillstånd. En av intervjupersonerna, som då saknade uppehållstillstånd, var själv delaktig i detta sammanhang. Hon beskriver det som att de som papperslösa var osynliga i samhället, trots att många av dem levt i Sverige i mer än tio år. Protesten var enligt henne ett sätt att bli synliga. Styrkan låg i att de var en större grupp, runt 100-150 personer, som agerade tillsammans (A1). Exemplet visar också hur den publika sfären kan fungera som forum för individer och grupper att dra uppmärksamhet till frågor, uttrycka sin åsikt och uppmana till handling. I enighet med Frasers (2011) resonemang om dagens ”icke-normala tillstånd”, kan det även ses som ett exempel på hur transnationell migration idag bidrar till att göra exkluderade gruppers krav på rättigheter mer angelägna och påtagliga.

Flera representanter från civilsamhället framhåller att det krävs att organisationer inom civilsamhället anstränger sig för att ge utrymme, för att kunskapsutjämna åt olika håll och för att främja papperslösa kvinnors politiska delaktighet (C2; C3; C4; C6). Dels föreslås mer generella anpassningar, som kanske skulle gynna fler grupper än just papperslösa kvinnor. Här nämns ökad tillgänglighet i vissa områden, aktivt uppsökande arbete, information och möjlighet att delta på olika språk, alternativa former för politisk delaktighet och särskilda forum för kvinnor (C1; C2; C5; C6). Flera intervjupersoner uttrycker att det finns en brist på specifika politiska kanaler och forum för papperslösa kvinnor att uttrycka sina intressen och perspektiv (C2; C3; C7). Samtidigt ges ett antal konkreta förslag och positiva exempel. Ett forum för politisk delaktighet som flera intervjupersoner nämner, är ett informellt nätverk som startats kring frågan om papperslösa. Här deltar både politiker, tjänstepersoner och representanter från civilsamhället. Flera av deltagarna beskriver att det länge funnits en uttalad ambition inom nätverket att få papperslösa personer att själva delta. Efter en öppen inbjudan via deltagarnas nätverk har ett par papperslösa personer kommit på mötena, och förhoppningen är att det ska sprida sig så att fler vill delta (C2; C6; Nätverksmöte 14/4). Ytterligare exempel som lyfts fram är Asylstafetten, Festival Illegal och No Boarder Musical i Malmö. Även kampanjen Ain't I a woman nämns, liksom ett feministiskt samtal om asylprocessen som ägt rum i Göteborg vid ett par tillfällen (C2; C3; C4; C5; C7). I enighet med Youngs (2000) uppfattning om värdet av den publika sfären, menar jag att ovan nämnda exempel kan bidra till att möjliggöra såväl kritisk opposition och ansvarsutkrävning som policyinflytande i frågor som rör papperslösa kvinnor.

5 DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Som tidigare nämnts har ett övergripande mål med uppsatsen varit att utmana hegemoniska verklighetsbeskrivningar av vem som är att betrakta som medlem i den politiska gemenskapen. Med hjälp av tidigare forskning, teori och empiri har jag visat hur gränserna för den politiska gemenskapen inte är för alltid givna, utan kan utmanas och omförhandlas. Den tid vi lever i, som präglas av globalisering och transnationell migration, har medfört att nya grupper ställer krav på kulturellt erkännande, ekonomisk omfördelning och politisk delaktighet. Ytterst är det en fråga om jämlikhet. Här finns det en märkbar konflikt mellan den representativa demokratin och den ursprungliga tanken om mänskliga rättigheter som universella och absoluta. Den representativa demokratin kräver en gränsdragning för att upprätthålla politisk jämlikhet mellan röstberättigade medborgare inom en sluten politisk gemenskap. Samtidigt är jämlikhet i form av alla människors lika värde en grundläggande princip i fråga om mänskliga rättigheter. Att utforska hinder och möjligheter för papperslösa kvinnors politiska delaktighet har varit ett sätt att synliggöra och problematisera vad som händer när dessa två system kolliderar med varandra.

Att staten redan garanterar papperslösa vissa rättigheter – såsom rätt till sjukvård – visar att det finns utrymme för förhandling om rättigheter men också på en inkonsekvens från statens sida. Med tanke på att mänskliga rättigheter beskrivs som odelbara och som jag visat på är ömsesidigt relaterade till och beroende av varandra, är det svårt att rättfärdiga att vissa rättigheter skulle vara viktigare än andra. Utan tillgång till trygghet och möjlighet att få grundläggande ekonomiska och sociala behov uppfyllda är det mycket svårt att nyttja de politiska rättigheterna. Omvänt är det mycket svårt att ställa krav på ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter i avsaknad av politiska rättigheter, eftersom en då saknar möjlighet att yttra sig eller utöva påtryckning enskilt eller tillsammans med andra.

Precis som en intervjuperson påtalar finns det en möjlighet för kommunen att ta ett större ansvar för papperslösas rättigheter än vad regeringen valt att göra. Jag menar att det är på lokal nivå som öppningar finns i att skapa praktiska möjligheter till delaktighet och inkludering. Om papperslösa kvinnor i någon mån betraktas som rättighetsbärare – vilket de uppenbarligen gör exempelvis i fråga om sjukvård – borde gruppen också ges utrymme att uttrycka sina förväntningar på staten/kommunen och involveras i det rättighetsbaserade arbetet som sker inom offentlig sektor. Inte minst med tanke på att papperslösa kvinnor kan ses som den sorts utsatta grupper som mänskliga rättigheter finns till för att skydda. Här handlar det alltså inte främst om politisk delaktighet i demokratisk mening, utan om delaktighet och inkludering som grundläggande principer för rättighetsbaserat arbete. Däremot vill jag hävda att dessa delar hänger samman, då deltagandet i det rättighetsbaserat arbetet handlar om att främja ett kritiskt medvetande och ett aktivt medborgarskap som också är viktiga beståndsdelar i en demokrati.

I stället för att se individen som en passiv mottagare av mänskliga rättigheter, har jag velat lyfta fram papperslösa kvinnor som aktiva rättighetsbärare och aktörer. Att som aktör från civilsamhället kämpa för papperslösas rättigheter eller att som papperslös kvinna kräva sina rättigheter, kan få praktiska konsekvenser för enskilda individer. Som jag tidigare diskuterat kan det också ses som en del i den pågående kampen om vem som tillhör den politiska gemenskapen och ur ett större perspektiv få konsekvenser på samhällsnivå. Kanske är det här handlingsutrymmet finns. Med utgångspunkt i konventioner om mänskliga rättigheter kan civilsamhällets aktörer argumentera för att staten och dess företrädare på regional och kommunal nivå har ett ansvar som inte enbart handlar om att respektera papperslösa kvinnors politiska rättigheter, utan också om att skydda och förverkliga dessa. Det går också att hävda att principen om delaktighet och inkludering i rättighetsbaserat arbete kräver att marginaliserade och utsatta grupper på ett meningsfullt, aktivt och fritt sätt kan delta i den politiska utvecklingen och ställa krav i egenskap av rättighetsbärare.

Studien har visat hur civilsamhället på olika sätt har en viktig roll i att främja papperslösa kvinnors politiska delaktighet. Samtidigt finns det en problematik i att civilsamhället tar en kompensatorisk roll när papperslösa kvinnor utesluts från den politiska gemenskapen. I slutändan är det staten som är den främsta skyldighetsbäraren i fråga om de mänskliga rättigheterna, även när det gäller papperslösa. Med tanke på de grundläggande hinder för politisk delaktighet som jag tidigare diskuterat, är det självklart inte helt enkelt att få till stånd en förtroendefull kontakt mellan papperslösa kvinnor och representanter från offentlig sektor. Med tanke på en alltmer restriktiv flyktingpolitik från statens sida, är det heller inte konstigt om representanter från civilsamhället är återhållsamma med att dela med sig av information om papperslösa kvinnor. Samtidigt är det inom civilsamhället som det finns värdefull kunskap och nätverk inom området. För ett framgångsrikt arbete för papperslösa kvinnors rättigheter, menar jag att det krävs en samverkan mellan offentlig förvaltning och civilsamhälle, där de papperslösa kvinnorna själva involveras.

Jag hade ursprungligen en förhoppning om att ta reda på hur papperslösa kvinnor själva ser på sin roll och sitt handlingsutrymme som politiska aktörer, samt vilka alternativa forum, former, kanaler och uttryck för politisk delaktighet som papperslösa kvinnor använder sig av. Eftersom det ganska snart visade sig vara mycket svårt att komma i kontakt med papperslösa kvinnor för intervjuer var jag tvungen att lägga mig på en mer abstrakt och teoretisk nivå. Att flytta fokus från individuella erfarenheter till samhälleliga strukturer gav större utrymme att tillvarata kunskaper, erfarenheter och tankar från representanter från civilsamhället som möter papperslösa kvinnor. Samtidigt är det problematiskt att låta andra eller ett fåtal tala för gruppen, vilket jag också diskuterat i uppsatsen. Med det sagt får den här uppsatsen ses som ett försök att sätta ämnet på kartan, och lämna till fortsatt forskning att gå djupare i frågan.

Undersökningen har dock visat på vissa möjligheter i fråga om papperslösa kvinnors politiska delaktighet. Att skapa fristäder för papperslösa kan vara ett sätt att främja papperslösa kvinnors föreningsfrihet och samtidigt stärka gruppens politiska delaktighet. Med tanke på att det redan finns en organisation som arbetar för fristäder för papperslösa i Göteborg, kan inspiration och kunskap i detta fall hämtas från civilsamhället. Att hitta sätt att låta papperslösa kvinnor uttrycka sig anonymt kan vara en annan möjlighet, även om det kanske snarare gäller för vissa enskilda sammanhang än som en långsiktigt hållbar lösning. Dessutom kan det krävas att aktörer från både offentlig sektor och civilsamhället gör särskilda insatser för att involvera gruppen, såsom ökad tillgänglighet i särskilda områden, ett aktivt uppsökande arbete, information och möjlighet att delta på olika språk, utrymme för alternativa former för delaktighet och särskilda forum för kvinnor. Här är det också viktigt att beakta papperslösa kvinnors särskilda utsatthet, med koppling till könsbaserat våld och förtryck i Sverige och i deras ursprungsländer. En generellt sett viktig startpunkt tror jag handlar om att över huvud taget erkänna papperslösa kvinnor som rättighetsbärare och att utgå ifrån att de kan och vill delta i såväl sin egen utveckling som i utvecklingen av samhället bara de ges möjlighet. Vem som tillhör den politiska gemenskapen kommer fortsätta att vara en politisk fråga under förhandling. Vem som egentligen har rätt till mänskliga rättigheter borde däremot inte vara en lika omtvistad fråga.

5.1 FÖRSLAG PÅ ÅTERSTÅENDE OCH NYA FORSKNINGSPROBLEM

Liksom tidigare forskning har denna undersökning visat att detta inte är ett helt enkelt område att ta sig an, med tanke på svårigheten att få tillträde till papperslösa och nätverken runtomkring. Uppsatsens omfattning har inte heller gett möjlighet till en fördjupad analys. För framtida forskning finns det därför många frågor som fortfarande är obesvarade. För att återgå till min ursprungliga avsikt hade det varit intressant att närmare utforska hur papperslösa kvinnor själva ser på sin roll och sitt handlingsutrymme som politiska aktörer, samt vilka alternativa forum, former, kanaler och uttryck för politisk delaktighet som papperslösa kvinnor använder sig av. Att undersöka papperslösa kvinnors tillgång och rätt till de politiska rättigheterna utifrån ett mer juridiskt perspektiv hade också varit en intressant vinkling.

När jag ser tillbaka på studien kan jag vara kritisk till att jag inte gett tillräckligt stort utrymme åt genusperspektivet, med tanke på att jag valt att undersöka just papperslösa kvinnors situation. Jag har funderat på om resultatet skulle varit annorlunda om jag breddat mitt urval och mer generellt studerat papperslösas politiska delaktighet, eller om jag valt att anta ett intersektionellt perspektiv i utformningen av studien. Kanske kan det vara två olika uppslag för framtida forskning.

Det skulle också vara intressant att undersöka om frågan om papperslösas politiska rättigheter över huvud taget diskuteras inom offentlig sektor på lokal eller regional nivå i Sverige, och om det tagits några initiativ för att främja gruppens delaktighet i mer formella demokratiska processer.

6 REFERENSER

6.1 BÖCKER, ARTIKLAR, RAPPORTER

- Abrahamsson, Hans (2015). *Vår tids stora samhällsomdaning; Politiskt ledarskap, social hållbarhet och medskapande dialog*. Göteborg: Mistra Urban Futures. Rapport 2015:10.
- Alvesson, Mats och Sköldbberg, Kaj (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 97-891-440-4615-0.
- Arendt, Hannah (2004 [1951]). *The Origins of Totalitarianism*. New York: Schocken Books. Upplaga 1. ISBN: 0-8052-4225-2.
- Arwidson, Charlotta, Pernold Maria, Hallstedt, Lisa, Dolietis, Sandra, Ekbom, Inger, Secher, Åsa och Ahlenius, Andrea (2015). *Röster från skuggsamhället – att leva som papperslös i Sverige*. Stockholm: Röda Korset och Stockholms Stadsmission. ISBN: 978-91-86089-27-6
- Badersten, Björn (2006). *Normativ Metod*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 978-91-44-04313-5.
- Beetham, David (1999). *Democracy and Human Rights*. Cambridge: Polity Press. ISBN: 0-7456-1108-7.
- Bexelius, Maria (2009) *Asylrätt, kön och politik : en handbok för jämställdhet och kvinnors rättigheter*. Stockholm : Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar. Upplaga 2. ISBN10: 91-633-2300-3 ISBN13: 978-91-633-2300-3
- De Genova, Nicholas, P. (2002). 'Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life' i *Annual Review of Anthropology*, Vol. 31, s. 419-447.
- De los Reyes, Paulina och Mulinari, Diana (2010). *Intersektionalitet*. Malmö: Liber AB. ISBN: 978-47-07477-8.
- Dembour, Marie-Benedicte och Kelly, Tobias (2011). *Are Human Rights for Migrants? Critical Reflections on the Status of Irregular Migrants in Europe and United States*. Oxton/New York: Routledge. ISBN 13:978-1-415-61906-6.
- Ekegren, Ann-Marie och Hinnfors, Jonas (2012). *Uppsatshandbok : hur du lyckas med din uppsats*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 978-91-44-07490-0.
- Eriksson, Leif (2015) *Från elefanten i rummet till kanariefågeln i gruvan - om socialt utsatta EU-migranter i det Svenska folkhemmet*. Göteborg: Mistra Urban Futures. Rapport 2015:9.
- Ertürk, Yakin (2007). *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences*. FN:s Generalförsamling. A/HRC/4/34/Add.3.
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henric och Wängnerud, Lena (2012). *Metodpraktikan : konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Upplaga 4:1. Vällingby: Elanders Sverige AB. ISBN: 978-91-39-11217-4.

- Fraser, Nancy (2011). *Rättvisans mått : texter om omfördelning, erkännande och representation i en globaliserad värld*, Lindgren Johan (red.). Stockholm: Atlas
- Gunneflo, Markus och Selberg, Niklas (2010) 'Discourse or Merely Noise? Regarding the Disagreement on Undocumented Migrants' i *European Journal of Migration and Law*, Vol. 12, s. 173-191.
- Göteborgs stad (2015). *Riktlinjer för individuellt ekonomiskt stöd i Göteborgs Stad*. Göteborg: Kommunfullmäktige.
- Hansson, Markus (2009). *Sårbarhet och möjligheter – Om papperslösa migranternas situation i majoritetssamhället*. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.
- Holgersson, Helena (2011). *Icke-medborgarskapets urbana geografi*. Göteborg: Glänta produktion. ISBN: 978-91-86133-23-8.
- Holme, Idar och Solvang, Bernt Krohn (1997). *Forskningsmetodik : om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Upplaga 2. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 9789144002118
- Hunt, Paul (2007) *Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health*. FN:s generalförsamling. A/HRC/4/28/Add.2.
- Khosravi, Shahram (2006) 'Territorialisering och mänsklighet: irreguljära immigranter och det nakna livet' i SOU 2006:37, *Om välfärdens gränser och villkorade medborgarskapet*. Stockholm: Fritzes.
- Kullving, Linus (2011) *Performing spaces; Structures of Control and Claims of Rights in sites of "Irregularity"* (masteruppsats). Malmö: Globala politiska studier, Malmö Högskola.
- Kvale, Steinar och Brinkmann, Svend (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Upplaga 3:2. Lund: Studentlitteratur. Rapport 177. ISBN: 978-91-44-10167-5.
- Lundberg, Anna (2010) "Kritisk-utopisk aktionsforskning" i Broomé, Fryklund (red.) *IMER möjligheter och gränser, en festskrift till Björn Fryklund*. Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM), Malmö University.
- Marshall, Catherine och Rossman, Gretchen, B. (2016). *Designing qualitative research*. Thousand Oaks : SAGE. Upplaga 6. ISBN: 978-1-4522-7100-2.
- McNevin, Anne (2010) 'Becoming political: asylum seeker activism through community theatre' i *Local-Global: Identity, Security, Community*, Vol. 8, s. 142-156.
- Perczynski, Piotr (2001). 'Associo-deliberative democracy and qualitative participation'. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 4:1, s. 71-84.
- Rosengrenska (2016). *Ang. nya riktlinjer för bistånd till papperslösa*. (Informellt yttrande i samband med Samrådsmöte 5/4-2016).
- Sigvardsson, Erika (2012). *Presenting the absent. An account of undocumentedness in Sweden*. (doktorsavhandling). Uppsala: Kulturgeografiska institutionen.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2015). *Medborgardialoger 250 exempel från Sverige*. Stockholm: SKL.
- SOU 2010:1. *En uthållig demokrati! - Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2016:5. *Låt fler forma framtiden!* Stockholm: Wolters Kluwer Sverige AB.
- Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Elanders Gotab. ISBN:91-7307-008-4.

Vetenskapsrådets expertgrupp för etik (2011). *God Forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet. ISSN 1651-7350

Young, Iris Marion (2000 b). *Inclusion and Democracy*. New York: Oxford University Press Inc. ISBN: 0-19-829754-8.

6.2 FN:S DEKLARATIONER, KONVENTIONER OCH REKOMMENDATIONER

Europarådet (1950). *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna* (Europakonventionen).

FN:s generalförsamling (1948). *Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna*.

FN:s generalförsamling (1966 a). *Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter*.

FN:s generalförsamling (1966 b). *Internationell konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter*.

FN:s generalförsamling (1979). *Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*.

Kommittén för mänskliga rättigheter (2011). *General Comment, No 34. Article 19: Freedoms of opinion and expression*.

SFS 2014:1385. *Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform*. Stockholm: Regeringskansliet.

6.3 WEBBSIDOR

Andersch, Katarina (2011). "Papperslösa kvinnor får rätt till skydd" i *Vårt Göteborg*, Göteborgs stads nyhetstidning. Hämtad 2016-08-21 från

http://www.vartgoteborg.se/prod/sk/vargotnu.nsf/1/ovrigt,papperslosa_kvinnor_far_ratt_till_skydd

Aronsson, Therese (2014). "Fi-kandidat inte valbar – finns ändå på listan" i *Expressen/GT*. Hämtad 2016-06-01 från <http://www.expressen.se/gt/fi-kandidat-inte-valbar---finns-anda-pa-listan/>

FN (u.å.) a) *The Human Rights Based Approach to Development Cooperation: Towards a Common Understanding Among UN Agencies*. Hämtad 2016-06-30 från <http://hrbaportal.org/the-human-rights-based-approach-to-development-cooperation-towards-a-common-understanding-among-un-agencies>

FN (u.å.) b) *What does the principle of participation mean for programming?* Hämtad 2016-06-30 från <http://hrbaportal.org/faq>

Fristad (u.å.). *Fristad Göteborg*. Hämtad 2016-03-24 från <http://dinarattigheter.org/fristad-goteborg/>

Regeringen, (u.å.). *Förenings- och församlingsfrihet*. Hämtad 2016-07-31 från <http://www.manskligarattigheter.se/sv/de-manskliga-rattigheterna/vilka-rattigheter-finns-det/forenings-och-forsamlingsfrihet>

Rosengrenska (u.å.) *Om oss*. Hämtad 2016-03-24 från <http://www.rosengrenska.org/om-oss/>

Röda Korset (u.å.). *Rättigheter för papperslösa*. Hämtad 2016-01-29 från <http://www.redcross.se/teman/ratt-till-vard/>

Valmyndigheten (2015). *Rösträtt*. Hämtad 2016-02-05 från http://www.val.se/det_svenska_valsystemet/rostratt/rostratt/index.html

6.4 INTERVJUER OCH FORUM

C1: representant från civilsamhället, 24/2-2016, Göteborg.

C2: representant från civilsamhället, 16/3-2016, över telefon.

C3: representant från civilsamhället, 21/3-2016, Göteborg.

C4: representant från civilsamhället, 23/3-2016, Göteborg.

C5: representant från civilsamhället, 30/3-2016, Göteborg.

C6: representant från civilsamhället, 5/4-2016, Göteborg.

C7: representant från civilsamhället, 8/4-2016, Göteborg.

A1: kvinna som levt som papperslös (med hjälp av tolk), 31/3-2016, Göteborg

A2 och A3: papperslösa kvinnor (på engelska), 7/4-2016, Göteborg.

A4: papperslös kvinna (på engelska), 14/4-2016, Göteborg.

Göteborgs stad (sammankallande), 5/4-2016. Samrådsmöte: *Papperslösa – hur når vi dem?*. Göteborg.

Nätverk papperslösa, 14/4-2016. Nätverksmöte, Göteborg.